

GELOOF, HOOP EN LIEFDE IN DE PROTESTANTSE KERK

Petrus

Koos Bienefelt

LIEFDE IS
DE RODE DRAAD

Beatrice de Graaf

'KIJK OOK IN
JE EIGEN HART'

Kerk in Actie
in de Golfstaten

HET GOUD BLINKT
NIET VOOR IEDEREEN

Petrus

Soms doet de kerk denken aan Petrus, die visser, vriend en volgeling van Jezus. Sterk als een rots en tegelijk zwak en feilbaar. Net zoals de mensen in de kerk: soms moedig, soms overmoedig, soms te voorzichtig. Meer inspiratie? Meld je dan aan voor de wekelijkse e-mailnieuwsbrief: petrus.protestantsekerk.nl/nieuwsbrief

6
Beatrice de Graaf kan
niet zonder de kerk

28
Thandi
Soko-de
Jong: 'Jezus
zocht naar
ontmoeting'

52
Kleurige kleden,
met liefde
gemaakt

38
Hoe de kerk
ouders kan helpen

"Aan tafel, we gaan eten!" Ik moet toegeven: na een drukke dag komt het er soms wat dwingend uit als ik mijn kinderen roep. Stoppen met die telefoons, huiswerk van tafel, we gaan nú eten! Maar als iedereen zit, besef ik goed waar een gezamenlijke maaltijd ook voor is bedoeld: pauze nemen, je weer met elkaar verbinden. En daarna met frisse energie de middag of avond ingaan. Zo werkt het ook in de kerk. Op gezette tijden gaan we samen aan tafel. We eten, we drinken, we luisteren, we stellen ons open. En dan gaan we de wereld weer tegemoet, met nieuw elan. En tijdens het avondmaal draait het om nog veel meer, legt ds. Ton Jacobs aan de kinderen in zijn kerk uit (pag. 15). 'Aan tafel!' is ook het jaarthema voor het nieuwe kerkelijk seizoen (pag. 24). Tafelen is hoe dan ook een favoriete bezigheid in de Protestantse Kerk. Zo proeven de lutheranen in Amsterdam tijdens een uitgebreid diner aan geloofsbegrippen (pag. 18) en is er in Zwolle een kerkelijke eetclub (pag. 44). Eet smakelijk, zeg ik!

Marusja Aangeenbrug
Hoofdredacteur Petrus

P.S. Vanaf dit nummer krijg je ook elke keer *Petrus Kids*, een leuk boekje om met kinderen aan de slag te gaan met de Bijbel. Deze keer gaat het over de Emmaüsgangers.

68
Uitbuiting in de Golfstaten

Verder in dit nummer:

- 17** Waarom is er een Israëlzondag?
- 26** Afval in de natuur, Piet Ruijsbroek kan het niet aanzien
- 27** Esther van Schie: meebidden en meehuilen
- 33** Theater in het Weilandklooster
- 34** Wandelen over het Westerborkpad
- 38** De kerk mag best meedenken met opvoeders
- 41** 'Eén zin in de preek kan me al inspireren'
- 46** Rust, ruimte en focus in de Jacobikerker
- 49** Yvonne Bos: 'Ieder leven doet ertoe'
- 50** De kerk in of juist eruit?
- 56** Hoe de kerk in Baarn vergroende
- 60** Hulpgoederen en troost: zo helpt de kerk in Oekraïne
- 63** Het mooiste lied van Henk Gerling
- 64** Corona bracht vier gemeenten dicht bij elkaar
- 80** 7x eten en drinken bij de kerk

Deze kerkstoel staat voor wat je in de kerk kunt ervaren: geloof, steun, twijfels, rust. Hij kan in de kerk staan, maar ook in het bos, of in een winkelstraat. Waar staat jóúw stoel?

Wat herkent u in Petrus?

"Hij was impulsief en spontaan. Tegelijkertijd is hij door schade en schande wijzer geworden. Zo ervaar ik dat ook wel in mijn leven."

Wat zou u doen tijdens de storm op het meer?

"Ik zou rustig in de boot blijven zitten, even kijken wat de anderen doen. Laten we eerlijk zijn: als ik eruit zou springen, is de kans groot dat ik zou verdrinken."

Welke woorden van Jezus bieden u hoop als het moeilijk is?

"Ik ben met jullie, alle dagen', Matteüs 28:20. De aanwezigheid van Jezus in mijn leven biedt mij houvast – dwars door alle twijfels heen."

Zou u een visser van mensen kunnen zijn?

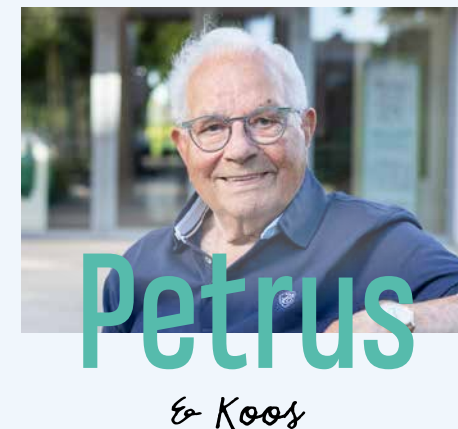
"Ik zou geen visser van mensen willen zijn, maar na de vangst zou ik wel graag aanwezig willen zijn voor de nazorg en begeleiding. Zoals ik dat vroeger heb geprobeerd te doen in contact met jeugd."

Wie is een rots in uw leven?

"Jezus. Als Mensenzoon is Hij de mens waarop je kunt vertrouwen. Hij is liefde en deelt die liefde uit."

Koos Bienefelt (95) is lid van de Immanuelkerk in Veldhoven. Op pag. 20 gaat hij in gesprek met de 14-jarige Minne van Reuzel uit zijn gemeente.

5 vragen

Petrus
- Koos

A misty landscape with a large, leafless tree in the foreground and a line of trees in the distance.

‘Dagelijks een half uur naar God
luisteren, is belangrijk. Behalve als
je een hoop te doen hebt, dan is
een heel uur nodig.’

Franz von Sales (1567-1622), bisschop van Genève en Annecy en mysticus

Visser & Visser

Twee vissers van mensen, de predikanten Paul Visser (Maranathakerk Rotterdam-Zuid) en Rob Visser (Protestantse Gemeente Vuren), ontmoeten bekende Nederlanders. Ze gaan in gesprek over geloven, de kerk en de samenleving.

'Je kunt ontreddering ervaren, maar kijk ook wat je zélf kunt doen'

Nieuw
Jaarthema:
Aan tafel

Blijf waakzaam en nuchter, en strijd tegen onrecht

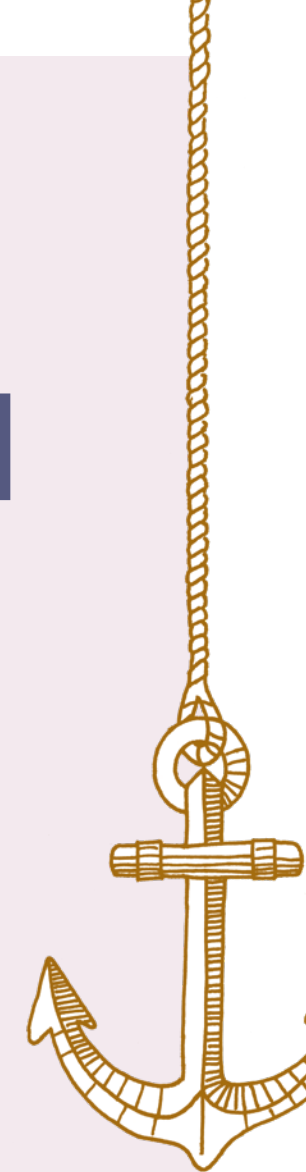
Ze heeft de kerk nodig, want juist in tijden van crisis houdt het geloof haar overeind. Voor Beatrice de Graaf, historicus en onderzoeker op het gebied van veiligheid en terrorisme, is de kerk een baken in een wereld vol crisis en onrust. Wat heeft de kerk te zeggen in deze tijd?

"Soms zit ik in de kerk en weet ik het ook even niet." Beatrice de Graaf zegt het in de Jacobijkerk in Utrecht, in een zaaltje waar haar kinderen met de kindernevendienst, catechisatie en tienerclub al talloze uren hebben doorgebracht. In deze ruimte gebeurt van alles: knutselen, zingen, pizza eten, bidden, spelletjes doen. Doordat ze niet alleen in de kerkbanken maar ook hier aanschuiven, leren haar kinderen wat de gemeenschap van hun kerk inhoudt. 'Aan tafel!', het nieuwe jaarthema van de Protestantse Kerk, draait voor De Graaf dan ook om die gemeenschap. "Aan tafel vier je iets, je zinnen worden gestreeld. Maar in de kerk doe je dat samen, je gaat met elkaar in gesprek."

Onmacht

'Aan tafel!' betekent nog meer. Elk mens zoekt hoop of rust – en daarvoor kun je in de kerk terecht. Je krijgt er

ook 'voeding' om je weg te gaan in het leven. Dat is hard nodig, juist nu de wereld voortdurend in crisis lijkt te zijn. Rob Visser haalt de klimaatcrisis aan, de oorlog in Oekraïne, de coronacrisis. "Soms krijg ik het niet op een rij. Het lijkt wel alsof we van de ene crisis in de andere rollen. Jij houdt je bezig met het duiden van crisissen, maar hoe ervaar jij dit als mens?" De Graaf glimlacht. "Een lastige vraag. Ik denk vooral: wat gaan mijn kinderen allemaal meemaken? Wordt het ooit nog rustig in het land?" "Aan de andere kant", zegt ze, "zijn crisissen en conflicten van alle tijden." Uit haar nieuwste essay (zie kader) blijkt dat er tussen 1800 en nu nogal wat is veranderd in hoe Nederland omgaat met crisissen. "Centrale regeringen met welvarende samenlevingen temmen die steeds beter. De overheid kan bijvoorbeeld dijken bouwen of aanslagen voorkomen." >

Paul Visser

Geboren: 24 januari 1959, Epe.
Gemeenten: Aalburg, Harderwijk, Bergambacht, Den Haag, Amsterdam, Rotterdam-Zuid (Maranathakerk).

Rob Visser

Geboren: 17 december 1951, Den Haag.
Gemeenten: Deil/Enspijk, Holten, Apeldoorn, Amsterdam.
Emeritaat: januari 2018, maar nog actief als predikant in Vuren.

Maar doordat de overheidsbemoeienis is toegenomen, projecteren burgers ook meer op de staat. Dit kantelde volgens De Graaf in oktober 1992, toen een Israëlisch vliegtuig was neergestort op twee flats in de Amsterdamse Bijlmer. “Voor het eerst zag men de overheid niet meer alleen als instantie die de crisis moest oplossen, maar ook als mogelijke veroorzaker: er klonken geluiden over giftige lading in het ruim, over mannetjes in pakken, er kwam een parlementaire enquête.” Dat ging vroeger wel anders. “Na de Watersnoodramp in 1953 zei niemand dat de overheid gefaald had. Terwijl die echt steken had laten vallen: het was bekend dat het mis kon gaan, sinds 1935 lag er al een nationaal rampenplan klaar.” De beleving is dus enorm veranderd. Ze wijst op de rol van de media hierbij. Die zoomen meer in op details, en sinds de jaren '90 ook meer op de slachtoffers. “Er is dus meer aandacht voor slachtofferschap, maar dat betekent ook dat men een schuldige zoekt. Vroeger zagen mensen een crisis als het lot of de hand van God. Tegenwoordig moet er meteen afgerekend worden. Er heerst morele superioriteit: de schuldige is altijd een ander.”

Crisisbesef

Paul Visser vertelt over de geschiedenispodcasts die hij tijdens zijn vakantie luisterde, onder andere over Napoleon. “Een ongelooflijk slimme en aparte man die op bepaalde punten een basis heeft gelegd voor onze huidige samenleving. Tegelijkertijd zijn er veel slachtoffers gevallen door zijn toedoen.” “Ja, tijdens de Napoleontische oorlogen zijn vijf miljoen mensen omgekomen”, vult De Graaf aan. “Gruwelijk. Daarom zeg ik ook nooit dat crisissen nu erger zijn dan vroeger.” Rob Visser: “Maar het lijkt wel alsof ze

zich nu meer opstapelen.” Ook dat is de vraag, weerlegt De Graaf: “Zijn er meer crisissen of is er meer crisisbesef?”

“Is het niet gevaarlijk als de overheid wordt gezien als veroorzaker én oplosser?”, vraagt Paul Visser zich af. “Kan die groeiende onvrede in de samenleving uit de hand lopen?” De Graaf knikt: “Er is een radicalisering gaande. Je ziet wel veel dezelfde groeperingen tijdens protesten. Een stelletje relschoppers krijgt veel aandacht. Maar komen hierdoor nog veel meer mensen in beweging? Eigenlijk niet.” Wel benadrukt ze dat het belangrijk is, “vooral voor christenen”, om je niet te laten meeslepen door emoties. “Wees waakzaam, maar wees ook nuchter.” Rob Visser gaat nog wat verder: “De kerk hoort ook een luis in de pels te zijn.” De Graaf: “Maar wat is een luis in de pels? En voor wie ben je dat? Je zou ook kunnen zeggen: de kerk moet rust en orde bewaren, opkomen voor kwetsbare mensen. Want dat zijn niet altijd degenen die het hardste schreeuwen. En wie horen we helemaal niet? De schepping die kreunt en zucht.”

Geen zand erover

Rob Visser brengt de aanslag van Karst T. op Koninginnedag 2009 in Apeldoorn in herinnering. De predikant had toen al voor ophef gezorgd door in de Grote Kerk niet alleen kaarsen te branden voor de slachtoffers, maar ook een voor de dader. Steeds werd de kaars uitgeblazen door mensen die kwamen rouwen, Visser stak hem elke keer opnieuw aan. “In de stad hing een sfeer van haat.” De aanslag ziet hij als terreur, “daar heb ik niets goeds over te zeggen. Maar ik weet dat er een verhaal achter zat. Ook een dader is een mens. Hoe kijk jij daartegen aan?” De Graaf heeft in haar loopbaan >

‘In de kerk word je weer in de ruimte gesteld’

Beatrice de Graaf

Beatrice de Graaf is hoogleraar geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht en onderzoeker op het gebied van veiligheid en terrorisme. Regelmatig verschijnt ze op tv, geeft ze interviews en houdt ze lezingen om actuele ontwikkelingen te analyseren. Ze is opgegroeid in Putten, woont nu met haar man en drie kinderen in Utrecht en is daar lid van de Jacobijkerk.

Win Crisis!

In oktober verschijnt De Graafs essay *Crisis!* Hierin beschrijft ze hoe Nederland crisissen beleefde en beheerste van 1800 tot heden. *Petrus* verloot vijf exemplaren. Meedoen kan tot en met 23 september. Alleen de winnaars ontvangen bericht.

» [petrus.protestantsekerk.nl/win of redactie Petrus](https://petrus.protestantsekerk.nl/win-of-redactie-petrus), postbus 8504, 3503 RM Utrecht

'Wie horen we niet in het debat? De schepping die kreunt en zucht'

veel daders geïnterviewd, zoals voormalig Stasi-generaals en terrorismegetineerden. "De meesten van hen zijn geen psychopaten, vaak zijn ze stapje voor stapje geradicaliseerd. Voor mij staat overeind dat er recht gedaan moet worden: wat heeft de dader gedaan en wie heeft hij wat aangedaan? Ik vind het moeilijk om te zeggen: zand erover."

"Dat zeg ik ook niet", benadrukt Rob Visser. "En dat is niet wat God vraagt. God gaat door de crisis heen."

De Graaf werd zich ervan bewust dat het heel lang kan duren voordat er verzoening mogelijk is toen ze in 2003 meewerkte aan een documentaire over de SS'er Albert Naumann. Die gaf in 1944 in haar geboorteplaats Putten het bevel om honderden

mannen te deporteren, 552 mannen kwamen om het leven. Naumann had in 2000 incognito meegedaan aan de herdenking. "Heel veel mensen waren boos, het was nog te vroeg voor verzoening." Ze heeft daar veel van geleerd. "Zou jij de kaars voor Karst T. opnieuw branden, Rob?"

"Ja", zegt die zonder een spoor van twijfel. "De God in wie wij geloven, vraagt van ons om te allen tijde, zonder uitzondering, in liefde en genade met elkaar om te gaan."

Profetisch

"Wat is het profetisch spreken van de kerk volgens jou?", vraagt Paul Visser. "Wat ik problematisch vond tijdens de coronacrisis", reageert De Graaf, "is dat allerlei mensen, ook in de kerk, van

alles riepen over de maatregelen en over vaccineren. Daardoor wakker je de tegenstellingen aan. De kerk is geen talkshow, en ook geen machtspartij die de regering kan vertellen hoe het moet." Laat deskundigen die discussies voeren, wil ze maar zeggen. "Als kerk heb je een pastorale functie. En je hebt de overheid te steunen in haar werk om de chaos te bedwingen. Daarnaast mag je de gemeente aanspreken: waar zijn we mee bezig? Door ónze zonde tegen de schepping, door ónze consumptiecultuur, komen wij in de problemen. Daarover zou het profetisch spreken moeten gaan." Een tijdje geleden wilde Rob Visser met zijn vrouw een tripje maken. "Met het vliegtuig leek de makkelijkste optie. Maar mijn vrouw zei: 'Geen sprake van!'" De Graaf: "Precies. Het echte probleem is niet de regering, maar dat wij in ons eigen vlees moeten snijden." Ze wijst naar fictieve kerkgangers: "Jij gaat wéér op vliegvakantie, jij stemt op dié partij."

Paul Visser vindt het nog niet zo eenvoudig om de gemeente concreet aan te spreken op haar roeping. "Over twintig jaar schaam ik me misschien wel de ogen uit mijn hoofd over onze gebrekkige opvang van vluchtelingen, maar wat zeg ik daar nu over tegen de gemeente? De stikstofcrisis, digitalisering, polarisatie

– ik kan niets oplossen. Hoe spreek ik in het licht van de Schrift dan ware woorden? Hoe kan ik het goede doen waartoe we zijn geroepen, ook als dat weerstand oproept? Soms sluit je bewust of onbewust je ogen voor dingen die je niet kunt veranderen. Ik bid geregeld om wijsheid én moed in de ontredde die je kunt ervaren", zegt de Rotterdamse predikant.

"Je kunt altijd bidden om genade", reageert De Graaf. "Soms mis ik dat."

Rob Visser vraagt wat ze bedoelt.

Ze schetst hoe ze pas voor een reformatorisch publiek een lezing hield en werd geraakt door het gebed. "Het ging over zonde en onze verdorven harten, ik had die taal lang niet meer gehoord. Ik realiseerde me: hier zitten mensen die doordrongen zijn van hun eigen tekort." Ze trekt het door naar crisissen: "Je kunt ontredde ervaren, maar kijk ook in je eigen hart: wat kun je zélf doen?"

"Het gaat ook om een lijdenstheologie die wij nog onvoldoende doordacht hebben", realiseert Paul Visser zich. "Wat betekent het om het goede te zeggen en te doen en daardoor te lijden, zoals in de eerste brief van Petrus staat?"

"Ik heb de kerk nodig, vooral als ik het niet meer weet", zegt De Graaf. "Soms ben ik ook ontredde. In de kerk word ik weer in de ruimte gesteld, te midden van verwarring." 🐦

Soms kom je op onverwachte plaatsen geloof, hoop en liefde tegen. Predikant **Rebecca Schoon**, theatermaker en columnist, viste er een paar op. Kijk voor meer tips op petrus.protestantsekerk.nl/nieuwsbrief.

Netflix Love on the spectrum

Een reallife-programma over mensen met een stoornis in het autismespectrum (ASS) die in de datingwereld stappen. Ze hebben met elkaar gemeen dat ze goudeerlijk zijn en oprecht zoeken naar die ene. Dateren is niet gemakkelijk, en wat is dat allereerste contact toch spannend! Soms moet ik keihard lachen om de directheid van de deelnemers, op andere momenten ben ik ontroerd door de mooie interacties. Ze zijn vaak erg ontwapenend, daar kan iedereen van leren. Ontroerend ook hoe de omgeving meeleeft. Autisme kent een breed spectrum en de deelnemers zijn dan ook enorm verschillend. Ook dat is een eyeopener.

Boek Jij mag alles zijn

Dit boek van Griet op de Beeck is voor kinderen én volwassenen. Ik heb het in één adem uitgelezen. Het gaat over Lexi, van wie de moeder depressief is. Lexi wil het heel graag oplossen. Als mama naar een ziekenhuis moet, denkt Lexi dat dat haar schuld is. Het boek is confronterend, ontroerend, maar ook hoopgevend. Lexi vindt overal mogelijkheden en levensvreugde. Zelf ben ik het jaar na de geboorte van mijn jongens depressief geweest. Twaalf jaar na dato helpt dit boek mij. Dit overkomt zoveel mensen, het mag wel wat meer de taboesfeer uit. En hulde voor de prachtige tekeningen van Linde Faas, die ook boekdelen spreken.

Bezinning Klooster Chevetogne

Weleens een paar dagen in een klooster geweest om je te bezinnen? Het brengt mij een heleboel, lees ook mijn columns hierover op petrus.protestantsekerk.nl/opgevist. Laatst was ik in het Waalse Chevetogne, een oecumenisch klooster waar katholieke en Byzantijnse (oosters-orthodoxe) broeders samen in één gemeenschap wonen. De vieringen zijn erg bijzonder en ze zingen prachtig! Ik ga ook graag naar het trappistenklooster Maria Toevlucht in Zundert, waar veel stilte is. Wil je een bezinningsprogramma volgen, dan is de Oude Abdij in Drongen (België) een mooie optie

» monasteredechevetogne.com,
abdiymariatoevlucht.nl,
www.oudeabdij.be

Tentoonstelling A place of our own

Joods
Cultureel
Kwartier

In deze tijdelijke expositie in het Joods Museum staan de levens centraal van vier studentes in Tel Aviv, alle vier Palestijns én Israëlisch staatsburger. De Israëlische fotograaf Iris Hassid fotografeerde hen tussen 2014 en 2020. Ze sprak ook met hen over hun ambities, vriendschappen, families en politiek-maatschappelijke betrokkenheid. Een aantal jaren geleden heb ik een half jaar op de Westelijke Jordaanoever gewoond en gewerkt. Het was een confronterende tijd. Ik ben geboren in Israël en opgegroeid in de christelijke kibboets Nes Ammim, ik ken ook de Joodse geschiedenis. Geweldig dat ze in het museum verschillende kanten belichten. Naast deze expositie is er nog een prachtige foto-tentoonstelling en veel meer.

» jck.nl

Lied Du bist gesegnet

In het voorjaar heb ik tijdens een gemeenteweekend dit lied van Helge Burggrave ontdekt. Het doet denken aan de stijl van Taizé en is prachtig meerstemmig. Het lied bestaat uit twee regels: *Du bist gesegnet, ein Segen bist du*. Mij was gevraagd om er een simpele beweging bij te leren aan iedereen. Bij de eerste regel draai je je rechterhand naar rechts in een ontvangende beweging met je handpalm naar boven, en daarna doe je hetzelfde met je linkerhand. Bij de tweede regel leg je je rechterhand op de schouder van je rechterbuur, en daarna idem voor je linkerhand. Wat een zegen dat we elkaar weer konden aanraken en de verbinding sterker konden voelen dan ooit.

» top2000kerkdienst.nl

Tentoonstelling Het Wonder van Gouda

Om te vieren dat Gouda 750 jaar stadsrechten heeft, organiseren de Sint-Janskerk en Museum Gouda de tentoonstelling 'Beleef het Wonder van Gouda'. In de Sint-Janskerk word je meegenomen naar het jaar 1570 en sta je oog in oog met unieke kunstschaten, bijzondere verhalen en bewoners uit die roerige tijd. Speciaal voor de gelegenheid is de protestantse kerk weer in katholieke staat teruggebracht met de originele altaarstukken. In Museum Gouda zijn de cartons te zien: metershoge ontwerptekeningen van de glas-inloodramen in de Sint-Jan. Te bezoeken t/m 1 oktober.

» beleefhetwondervangouda.nl

Wilt u naar de tentoonstelling?

Petrus verloot 3 x 2 kaarten. Meedoen kan tot 23 september via petrus.protestantsekerk.nl/win. Of: redactie *Petrus*, postbus 8504, 3503 RM Utrecht. Alleen de winnaars ontvangen bericht.

Toen ze uit de synagoge kwamen, gingen ze rechtstreeks naar het huis van Simon en Andreas, samen met Jakobus en Johannes. Simons schoonmoeder lag met koorts in bed, en ze spraken met Jezus over haar. Hij ging naar haar toe, pakte haar hand vast en hielp haar overeind. Toen verliet de koorts haar, en ze begon voor hen te zorgen.

Marcus 1:29-31

Hoeveel maaltijden zou Petrus met Jezus gedeeld hebben? Honderden? Duizenden? Sommige zijn in de evangeliën overgeleverd: bijvoorbeeld bij Marta en Maria, bij Simon de farizeeër, en natuurlijk het laatste avondmaal. De gebeurtenis waarover we in Marcus 1 lezen, steekt daar misschien wat zwakjes bij af. Maar voor de aanwezigen zal het een echte *eyeopener* zijn geweest. Petrus is net een paar dagen onderweg met Jezus. Gretig zuigt hij alles in zich op. Inclusief dat moment in zijn eigen huis, waar hij het goede nieuws voor zijn ogen ziet gebeuren. Jezus helpt zijn zieke

schoonmoeder overeind, en meteen daarna is ze in staat om 'voor hen te zorgen'. Het ligt voor de hand om daarbij aan het verzorgen met eten en drinken te denken.

In het Grieks staat er een vorm van het werkwoord *diakoneo*, 'dienen'. Lang voordat er een ambtenstructuur was bedacht, stelt Jezus deze vrouw in staat om de eerste 'diaken' te worden. En gesterkt door haar maaltijd is Hij zelf weer in staat om de zieken en bezetenen beter te maken die de mensen diezelfde avond naar Hem toe brengen.

1

Wat betekent dienen voor jou?

2

Wat vind jij makkelijker: 'zorgen' of 'verzorgd worden'?

3

Geestelijk en 'echt' voedsel: hoe hangen die twee voor jou samen?

Aan tafel in gesprek

Met kinderen aan tafel in gesprek gaan over de Bijbel? *101x samen lezen, samen kletsen* biedt 101 korte bijbelteksten met vragen die gegarandeerd tot een echt gesprek leiden.

» shop.bijbelgenootschap.nl

'Avondmaal vieren is diep persoonlijk en heerlijk samen. Persoonlijk, want aan de tafel ontvang en vier je de verzoening dankzij Jezus Christus. En samen, omdat je als gemeente Zijn lichaam mag zijn.'

De kinderen in de Marekerk mochten even aan de avondmaalstafel komen zitten. Ds. Ton Jacobs nam hen apart, zoals hij elke zondagochtend doet voordat zij naar de kindernevendienst gaan. Deze keer legde hij uit wat de 'grote mensen' vieren tijdens het avondmaal en wat "de vreugdevolle verbondenheid met God en elkaar" betekent.

Ik vind het mooi dat het **RD** duurzaamheid belangrijk vindt, want we moeten zuinig zijn op Gods schepping.

Peter | Hovenier

De een leest graag persoonlijke verhalen, de ander zoekt verdieping bij het nieuws. Maar allemaal hebben we behoefte aan goede, evenwichtige en eerlijke informatie. Aan zicht op het Bijbelse perspectief in ons bestaan.

Het RD wil helpen verder te kijken dan jezelf.

RD, de krant voor het hele verhaal.

Scan mij

Het RD is er ook voor jou.
Ga naar rd.nl/petrus
Ontdek het RD 4 weken lang vanaf 4 euro.

rd
reformatisch
dagblad

LAAT HOOP WAAIEN

Youth for Christ bouwt aan **relaties met jongeren** door hen een veilige plek te bieden. Zo brengen wij hoop en laten Jezus' liefde zien. Ook JIJ kunt hoop laten waaien in je omgeving!

BESTEL GRATIS!
(OOK GRATIS VERZENDING)

Vraag NU de **GRATIS waaier** vol bemoedigende, grappige en makkelijke challenges aan op www.hopemovement.nl/bestel

HOPE MOVEMENT

YOUTH FOR CHRIST

BESTEL SNEL!

Een speciale zondag voor Israël

Op de eerste zondag van oktober is het Israëlzondag. Elk jaar besteedt de Protestantse Kerk dan extra aandacht aan de joodse wortels van het christelijk geloof en de relatie met het jodendom. Maar waarom is daar een speciale zondag voor?

Israëlzondag heeft zijn wortels in de jaren net na de Tweede Wereldoorlog, toen miljoenen Joden werden vermoord tijdens de Holocaust. In 1948 wordt de staat Israël gesticht, in het gebied dat dan nog Palestina heet. Het idee van een eigen staat werd eind 19e eeuw populair onder Joden in de diaspora, vooral in landen waar ze te maken hadden met antisemitisme. In 1949 roept de hervormde synode 2 oktober uit tot Israëlzondag, waarbij onder Israël allereerst het Joodse volk verstaan wordt. Waarom? Ten eerste om de liefde voor het volk Israël te uiten. En daarnaast om op een vaste dag te kunnen nadenken over de relatie van de kerk met Israël, en om dan in gebed speciaal stil te staan bij het volk Israël.

Vragen

Vanaf het begin roept Israëlzondag ook vragen op. Is zo'n speciale dag theologisch gezien wel nodig? Christenen en joden bidden toch tot dezelfde God? En is de kerk niet altijd al bezig met Israël, aangezien zij haar liturgie grotendeels heeft overgenomen uit het jodendom?

Toch houdt de kerk eraan vast, vanuit het besef dat ze niet zonder Israël en zijn erfenis kán.

Lastige onderwerpen

De relatie tussen de kerk en Israël roept ook politieke discussie op: in hoeverre steunt de kerk de staat Israël in het Israëlisch-Palestijnse conflict? Voor de Protestantse Kerk is het belangrijkste om in gesprek te blijven. Kerk & Israël, onderdeel van de Protestantse Kerk, onderhoudt daarom contacten met allerlei Joodse partners, zoals het Centraal Joods Overleg (CJO). Het doel: leden van de Protestantse Kerk kennis laten maken met de joodse wortels van hun geloof. Maar óók: de gesprekken over lastige onderwerpen gaande houden – zoals het conflict tussen Palestina en Israël, of antisemitisme. Kerk en Israël werkt hierbij nauw samen met Kerk in Actie.

Meer lezen over geschiedenis, gebruiken, woorden en symbolen van de Protestantse Kerk?

» petrus.protestantsekerk.nl/protestants

Eind 19e eeuw

De Joods-Oostenrijkse journalist Theodor Herzl wil iets doen aan de lastige positie van Joden in sommige landen in Europa. Hij pleit voor een eigen staat.

1948

Stichting van de staat Israël. Vanuit Palestijns perspectief is dit de Nakba: de catastrofe.

1949

Op 2 oktober roept de hervormde synode de eerste Israëlzondag uit.

2004

De Protestantse Kerk in Nederland neemt Israëlzondag over.

Tafelen

Een kopje koffie na de dienst, een kerkenraadsvergadering, een maaltijd voor de buurt, catechisatie met tieners ... Wat gebeurt er aan al die tafels in kerken in heel Nederland?

Nieuw
Jaarthema:
Aan tafel

Zonde: smaakt dat scherp of juist zoet?

‘Ontwakende bubbels’, daslooksalade, witte port, donkere chocola. De lutherse gemeente in Amsterdam trekt deze zondagmiddag alles uit de kast: de lekkerste gerechten, muziek, licht en een mooie aankleding.

Het is niet zomaar een maaltijd. “We houden een liturgiemaaltijd”, legt voorganger Andreas Wöhle uit. Er klinken liederen, gebeden, lezingen, het Kyrie en het Gloria, een verkondiging, er is een collecte. Een hele kerkdienst – en tussendoor wordt steeds gegeten. Of beter gezegd: geproefd.

De maaltijd is de afsluiting van de geloofscursus ‘Cooking Grace’. Al pratend en proevend gaan deelnemers op zoek naar wat geloofsbegrippen zoals zegen, barmhartigheid, hemel en genade voor hen betekenen en hoe ze daar nieuwe woorden voor kunnen vinden. Wöhle, ook president van de lutherse synode in de Protestantse Kerk, was tot de conclusie gekomen dat klassieke geloofswaarden “zijn weggeraakt, soms ook beschadigd”. Zo ontstond het idee voor Cooking Grace. “Je proeft geloofswaarden, heel letterlijk.” Het past bij de lutherse spiritualiteit: de aandacht voor het lichaam, voor eten, voor de schepping.

‘Je beantwoordt de vragen met je hele lichaam’

“Hoe smaakt zonde?”, had Wöhle tijdens een eerdere bijeenkomst gevraagd. “Een beetje scherp, branderig, onaangenaam in de mond”, vond de een. Een ander vond juist: “Zonde smaakt heerlijk: verleidelijk, lekker, je kunt er niet van afblijven.”

De geloofscursus bestond uit vijf bijeenkomsten, dit is de laatste. “In het begin maken we een lijst van begrippen die mensen bezighouden. Samen bedenken we daar smaken en gerechten bij.” De cursus is “een aardse, lichamelijke manier om weer vertrouwd te raken met de inhoud van geloofsbegrippen”, aldus Wöhle. “We stellen vragen die je niet met het hoofd beantwoordt, maar met je hele lichaam. Daarover gaan we in gesprek. En het mooie is: iedereen is deskundig. Voor de een is een stampot hemels, voor een ander totaal iets anders.”

In nr. 2 van #protestant, het vakblad voor werkers in de kerk, staan tips voor kerken die ook een cursus Cooking Grace willen opzetten.

» protestantsekerk.nl/magazine

Oud & jong

Twee generaties, samen in de kerk. In deze rubriek stellen een jonger en een ouder gemeentelid elkaar pittige vragen uit het spel Tafelgesprekken.

‘Ik kan alleen geloven in een God die liefde is’

Bang voor de toekomst zijn Koos Bienefelt (95) en Minne van Reuzel (14) niet. Ook al voelt de oorlog soms dichtbij en weet Koos als geen ander hoe de situatie kan escaleren. Wat er ook gebeurt, God zal er zijn.

Door corona zaten ze lange tijd niet in de kerkbanken. Nu gelukkig wel weer: dat is een stuk fijner dan thuis vanaf de bank de kerkdiensten meebeleven, vinden ze beiden. Koos heeft het contact gemist. Ook Minne kan haar leeftijdsgenoten gelukkig weer ontmoeten bij Teens Together: “Wel jammer dat we maar een deel van het jaar bij elkaar konden komen. Daarna was het seizoen alweer afgelopen!” Koos en Minne kennen elkaar van gezicht, maar hebben elkaar nog niet eerder gesproken.

Razzia

Wanneer ze aanschuiven voor het gesprek, merkt Minne op dat Koos ongeveer haar leeftijd had toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Een gek idee, zeker nu een andere oorlog zo dichtbij komt. De eerste vraag die ze uitkiest voor Koos is dan ook: ‘Wat beangstigt je in de samenleving waarin je woont?’ Koos antwoordt: “Waar moet ik op mijn leeftijd nog bang

voor zijn? Ik maak me wel zorgen over de oorlog in Oekraïne, maar dan vooral als het gaat om mijn klein- en achterkleinkinderen. Zij hebben nog een toekomst voor zich. Als ik denk aan hoe de Tweede Wereldoorlog escaleerde, hou ik mijn hart vast. Ik was inderdaad ruim 13 jaar toen de oorlog uitbrak – en 18 toen we vanuit Zierikzee geëvacueerd werden naar familie van ons in Rotterdam. Daar werd ik al gauw opgepakt bij een grootscheepse razzia. We werden in goederenwagens gestopt en richting Duitsland gebracht. Vanuit Dachau kwam ik uiteindelijk in Oostenrijk terecht, waar ik in de Hongaarse bossen net over de grens moest gaan werken.”

Veilig

Juist vanwege de toekomst die voor haar ligt, stelt Koos aan Minne de vraag: ‘Wat hebben God en de toekomst voor jou met elkaar te maken?’ “Ik denk dat wat er ook gebeurt, God er zal zijn”, reageert ze. “Ook al komt de oorlog nu wel dichtbij, echt onveilig voel ik me nog niet. Misschien ook omdat ik geloof dat God voor ons zal zorgen. En dat het uiteindelijk goed zal komen.”

Minne:

‘Ik denk niet dat de wereld beter wordt zonder religie’

Koos denkt ook dat het goedkomt, maar “het zou kunnen dat we daarvoor eerst door een dal moeten. Wel denk ik dat het goede van mensen afhankelijk is. Gelukkig zijn er door de eeuwen heen altijd mensen geweest die zich moedig inzetten voor het goede, door God geïnspireerd. Dat zal in de toekomst niet anders zijn.”

Gods stem

Tijd voor een vraag aan Koos. Minne leest een stelling van het kaartje: ‘Ik heb nog nooit een bovennatuurlijke ervaring gehad, maar zou het wel graag willen.’ Koos reageert: “Toen ik 28 was, werd ik op een ochtend wakker en stond mij heel helder voor de geest wat ik moest doen: met Wies trouwen en me inzetten voor de kerk. Het was alsof Gods stem dat tegen mij zei. Het heeft de rest van mijn leven bepaald: ik ben me altijd blijven inzetten voor de kerk. Het was de enige keer in mijn leven dat ik zo’n verbinding had met de ‘grote opdrachtgever’, om het zo maar even te noemen.”

Koos pakt een volgende kaart: ‘Vind je dat een wereld zonder religie een betere wereld is?’ Minne: “Nee. Mensen halen hoop uit religie. En ook >

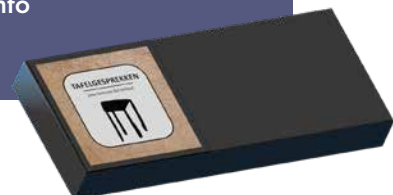
Koos & Minne

Koos Bienefelt (95) werkte als chemicus bij Philips en was samen met wijlen zijn vrouw Wies vrijwilliger in verzorgingshuizen. Sinds het samengaan van de lokale gereformeerde kerk en de hervormde gemeente (in 1973) is hij lid van de Immanuelkerk in Veldhoven. Minne van Reuzel (14) zit in vwo 2 en is sinds haar geboorte lid van de Immanuelkerk.

Een goed gesprek thuis

Het spel Tafelgesprekken is ook te koop voor thuis! Aan de hand van verrassende vragen ga je op een ongedwongen manier in gesprek. Met de code PETRUS krijgen Petrus-lezers 15% korting op de varianten 'Leven & dood', 'Samenleven', 'Feestdagen' en 'Levensverhalen' (normaal € 17,95).

» tafelgesprekken.info

inspiratie, bijvoorbeeld om goede dingen te doen – waar we het net over hadden. Ik kan me niet voorstellen dat de wereld beter wordt zonder religie. Dan gaan de mensen nog meer proberen om alles onder controle te houden, in plaats van geloof en vertrouwen te hebben. Hoe kijkt u hier tegen aan?” “Als je religie vervangt door liefde klinkt het al heel anders”, zegt Koos. “Ik kan alleen maar in een God geloven die liefde is. Als God geen liefde is, heeft God geen functie meer in mijn leven. Dan zou ik niet meer geloven. Een wereld zonder liefde is een on-wereld.”

Meer ruimte

“Vindt u eigenlijk dat vroeger

alles beter was?”, vraagt Minne zich nog af. Koos: “Zeker niet. Als samenleving zijn we in ontwikkeling. We krijgen steeds meer ruimte om te zijn wie we zijn. Volgens mij wordt het juist steeds beter.” Minne: “Soms zeggen oudere mensen dat er vroeger meer naar elkaar werd omgekeken. Dat jongeren nu alleen maar met hun telefoon bezig zijn. Maar dat valt wel mee. We zijn er voor elkaar als het nodig is.” “Ik heb nog een vraag”, besluit ze: “Is er iets aan uw leven dat blijvend is?” Koos: “Voor mij is dat de liefde. Niet alleen de liefde voor mijn vrouw en kinderen, maar ook in het algemeen. Liefde geeft me het leven en zal voortbestaan als ik er niet meer ben.”

Koos:

‘We krijgen steeds meer ruimte om te zijn wie we zijn’

Tekst: Elze Riemer | Foto: Niek Stam

Gegrepen door geloof

Martin van den Hoorn

Bezoek de TOP-dag Theologie

Theologie is een studie voor het leven. Een denkoefening waar je zelf nooit buiten staat. Je leert je eigen geloofsvragen te begrijpen en je antwoorden in te zetten om anderen bij te staan. Zo'n studie kies je bewust. Daarom organiseert de Protestantse Theologische Universiteit op zaterdag 19 november de TOP-dag.

Kom ook en leer de studie Theologie kennen.

“Ik wilde me helemaal geven aan de dienst van God.”

kijk op > pthu.nl/topdag

Kerkborden opmaken, dat is een van de vroegste herinneringen van Martin van den Hoorn aan de kerk. Als jongetje ging hij met zijn vader mee. Van binnen wist hij toen al dat hij God wilde dienen, maar als tiener worstelde hij met zijn geloof. “Ik voelde vijandschap tegen God en zag alle zonde in mijn hart.” Hij las Jesaja 1: “Die gaat over de zondigheid van het volk. God zegt dan: *laten we samen richten en ik zal je wit maken als sneeuw*. Daarop ervoer ik zo'n kracht, zo'n rust. Alsof de knop omging. Ik wist: God is mijn God en Jezus mijn redder.” Vanaf toen kwam de drang weer boven om anderen het Evangelie te vertellen. “Maar ik durfde daar nooit aan toe te geven. Ik bad zelfs: *Heer, neem dat weg, laat me tevreden zijn met wat ik doe*.” Tien jaar bleef het knagen.

Uiteindelijk begon hij naast zijn werk toch met de studie Theologie. Hoewel zijn gezin en werk hem volledig steunen, vraagt die veel van hem. “Christen-zijn is voor mij: geloof in Jezus als Heer, als enige weg tot God. Bij de PThU krijg je allerlei visies aangereikt; hoe blijft die basis overeind? Het wortelt mij wel, je komt er sterker uit.”

Martin hoopt straks in een gemeente de verwondering over te brengen die hij zelf ervaart in de overgave aan Jezus. “Geloven is iets dat tot je komt,” parafraseert hij theoloog H.K. Miskotte, “een openbaring van God, en daar word je door gegrepen.” Hij wil dat delen in en buiten de kerk. “Dat mensen op zoek gaan en zelf ontdekken wie God in Christus is.”

Protestantse Theologische **Universiteit**

Inspiring wisdom

Van maaltijd van de Heer naar tafel van verbinding

'Aan tafel!' Dat is het jaarthema 2022-2023 van de Protestantse Kerk. Een jaar lang gaan gemeenten aan de slag met het begrip maaltijd. Van een bezinning op het heilig avondmaal en een gemeentemaaltijd tot meehelpen bij de Voedselbank.

Elk jaar introduceert de Protestantse Kerk een jaarthema voor het nieuwe kerkelijk seizoen. Startzondag is voor gemeenten het moment om hier voor het eerst mee aan de slag te gaan. Later in het jaar komt het thema ook terug in onder andere de kerst- en 40dagencampagne, en bij events zoals de Protestantse Lezing.

Uitdelen

Het thema sluit aan op de visienota van de Protestantse Kerk, legt scriba René de Reuver uit. "Een van de sleutelwoorden hierin is genade. Een plek waar dit heel concreet wordt, is de avondmaalstafel. Daar ontvang je brood en wijn als genadegaven van God. Die krijg je om ze vervolgens ook weer uit te delen, heel letterlijk: de beker die je krijgt aangereikt, geef je door. Eigenlijk loopt de avondmaalstafel door in het leven van alledag, in de ontmoeting met de ander met wie je deelt van wat je hebt ontvangen." Het begrip maaltijd blijft dan ook een belangrijke rol spelen door het jaar heen. "Samen eten is

fundamenteel voor een echte ontmoeting, en heel Bijbels. Ga maar na: hoe vaak zat Jezus niet met anderen aan tafel? Ik zeg ook altijd: een kerkgebouw kan niet zonder keuken."

Tafelgesprekken

"Ik hoop dat veel gemeenten zich gaan bezinnen op het heilig avondmaal: wat vieren we eigenlijk, hoe beleven we het, hoe geven we het vorm? Steeds vaker hoor ik dat mensen niet meer zoveel hebben met de sacramenten: te formeel. Terwijl ze zo fundamenteel zijn voor de christelijke gemeenten.

De avondmaalsviering is een concreet beeld van de genade van God, ze verdient een revitalisatie. Ik hoop dat er op veel plekken een gemeentebreed gesprek op gang komt over het avondmaal, niet alleen in de kerkenraad, maar ook met jongeren.

Als ik verder droom, zie ik tafelgesprekken voor me waarbij gemeenteleden lange tijd met elkaar aan tafel zitten en het samen eten wordt afgewisseld met inhoudelijke bijdragen om over door te praten.

Cooking Grace,
Lutherse Kerk
Amsterdam,
zie ook pag. 18.

Ik zie ook buurtmaaltijden voor me, bijvoorbeeld rond thema's als voedselproductie, duurzaamheid, arm en rijk. Je kunt de verbinding leggen met je buurt door gasten uit te nodigen en een plaatselijke restauranthouder of boer als spreker te vragen. Er zijn ook allerlei diaconale initiatieven rond eten te bedenken."

Genade

"Zo heeft 'Aan tafel!' meerdere lagen: het begint heel spiritueel aan de avondmaalstafel en kan heel praktisch eindigen, bijvoorbeeld bij de Voedselbank. De grote gemene deler: we moeten allemaal van genade leven." 🍷

Aan de slag

Wil je met je gemeente aan de slag met het jaarthema? Online vind je suggesties voor bijbelstudie, gesprekskringen, kinder- en jeugdwerk en bloemschikken.

» protestantsekerk.nl/jaarthema

Lees online ook ons artikel over het delen van brood en wijn aan de avondmaalstafel.

» petrus.protestantsekerk.nl/avondmaal

René de Reuver:

*'Een kerkgebouw kan
niet zonder keuken'*

De keuze van Piet Ruijsbroek

Toen Jezus hem riep, liet Petrus zijn netten meteen liggen. Welke keuzes maken gelovigen van nu in hun dagelijks leven? Piet Ruijsbroek (65) uit Twello ruimt zwerfafval op, met een groep of met zijn kleinkinderen. “En dat is zichtbaar in het hele dorp.”

Waarom heb je deze keuze gemaakt?

“Het klimaat heeft al heel lang mijn aandacht. Ik wil niet dat mijn kleinkinderen later zeggen: ‘Deed jij wel wat toen bekend werd dat het zo slecht ging met het klimaat?’ Samen met anderen heb ik een paar jaar geleden de werkgroep GroeneKerk

opgericht. Die is mede ontstaan vanuit de relatie tussen kerk en dorp, want bij veel activiteiten betrekken we het dorp. Zo laten we zien dat we als kerk midden in de samenleving staan. En het bereik is groter als meer mensen meedoen. De helft van de afvalopruimers is rand- of niet-kerkelijk: geworven via het huis-aan-huisblad of door een praatje tijdens het prikken.”

Wat betekent dit voor je dagelijks leven?

“Elke twee maanden organiseren we een groepsactiviteit. We ruimen zwerfafval op in de gemeente Twello en ruim daarbuiten. Een aantal mensen ruimt veel vaker afval op, ik doe het zelf ook met de kleinkinderen als ze bij ons zijn. We hebben contact gelegd met de burgerlijke gemeente voor materialen zoals prikstokken en voor het ophalen van de zakken afval.”

Wat levert het op?

“Veel voldoening, je doet iets goeds voor het milieu. En je hebt een voorbeeldfunctie. We krijgen alleen maar positieve reacties.”

Heb je tips voor andere kerken?

“Begin gewoon. Het geeft bij ons in de kerk een wat ander elan. Je bent op een andere manier met elkaar bezig en je kunt er kinderen en jongeren bij betrekken. De band met de burgerlijke gemeente is ook verbeterd. Ze vraagt ons nu soms advies over hoe wij iets zouden aanpakken.”

Tekst: Janet van Dijk | Foto: Carla Manten

Weg met dat zwerfvuil!

Op zaterdag 17 september doet de Protestantse Gemeente Twello mee aan World Cleanup Day, een wereldwijde opruimactie in meer dan 180 landen.

» worldcleanupday.nl

Pionieren met migranten

De paracetamol

Ze kreeg een telefoontje uit Myanmar. “Kun je me helpen? Alsjeblieft, zorg dat ik paracetamol krijg voor mijn kind. Verder vraag ik niets, maar ze heeft pijn en ik heb helemaal niets wat ik voor haar kan doen.” Het is een noodkreet uit de beboste heuvels van het Aziatische land. Door de burgeroorlog is er aan alles gebrek. De noodkreet was bij haar terechtgekomen: een van onze mensen, zelf gevlucht vanuit Myanmar en bij ons veilig onder dak gekomen.

*Soms is de waarheid
gruwelijk en kun
je niets beginnen*

Ze had zich in allerlei bochten gewrongen om via via geld te geven en een doosje paracetamol te laten transporteren over de smalle junglepadjes. Ze had het uitgerekend: vier dagen zou het duren. Op de vijfde dag probeerde ze haar vriendin in Myanmar te bellen. Ze kreeg iemand anders aan de lijn. “Het hoeft niet meer.”

Het bericht kwam binnen als een donderslag bij heldere hemel. De vriendin was met haar kind op weg gegaan naar de stad. Ze zaten in een busje. Dat werd gestopt door de soldaten. Er stonden drie auto's achter elkaar. De benzine uit de voorste auto goten ze over alle drie de auto's. Niemand mocht uitstappen. Toen staken ze de benzine aan.

Met wanhopige ogen kijkt de Myanmarese me aan. “Het is geen verhaal, Esther. Het is waar en het is nu. Het is mijn vriendin en ze wilde paracetamol. En nu is ze dood.” Soms kun je iets doen aan pijn en verdriet. Soms is de waarheid gruwelijk en kun je niets beginnen. Geen paracetamol ter wereld die dit verzacht. Meebidden en meehuilen, dat is het enige wat kan. En dat hebben we gedaan. Nederland en Myanmar, het kwam dicht bij elkaar. Ik denk dat het een van de belangrijkste dingen is die we voor vluchtelingen kunnen doen: hun de kans geven hun verdriet te delen, dat samen met hen uithouden, en het bij God brengen.

Esther

Zou Petrus zich ook een pionier hebben gevoeld toen hij tijdens zijn zendingsreizen in aanraking kwam met nieuwe mensen en nieuwe culturen? Esther van Schie voelt zich dat in elk geval wel. Ze is predikant voor het landelijk werk onder migranten, zie geloofsinburgering.nl. Ook is ze voorganger van een jonge, internationale gemeenschap in Gouda.

Meer weten over pionieren? Kijk op lerenpionieren.nl.

Onze Vader

Het gebed dat Jezus ons leerde, is wereldwijd bekend. Maar ben jij je ervan bewust wat je bidt? In elke *Petrus* vertelt iemand welke vijf regels uit het Onze Vader hem of haar raken.

‘God kent alles van mij, maar blijft genadig’

*Onze Vader in de hemel,
laat uw naam geheiligd worden,
laat uw koninkrijk komen,
laat uw wil gedaan worden
op aarde zoals in de hemel.
Geef ons vandaag het brood
dat wij nodig hebben.
Vergeef ons onze schulden,
zoals ook wij vergeven
wie ons iets schuldig is.
En breng ons niet in beproeving,
maar red ons van het kwaad.
Want aan U behoort het koningschap,
de macht en de majesteit,
in eeuwigheid.
Amen*

Laat Uw koninkrijk komen

Ze weet dat ze in een gebroken wereld leeft. Het kwaad van racisme, de oorlog in Oekraïne, de nare dingen die je overkomen, de fouten die je maakt. Maar tegelijk ziet Thandi Soko-de Jong de kracht van God aan het werk. “Als er goede dingen gebeuren, is dat een glimp van Zijn koninkrijk.”

“Bij het woord ‘koninkrijk’ denken veel mensen aan een koning met onderdanen, aan machtsstructuren. Maar in Matteüs 5 zegt Jezus dat Zijn koninkrijk toebehoort aan de zachtmoedigen en aan wie nederig van hart zijn. Zo was Hij zelf ook: Hij kwam niet om te heersen, maar om te dienen.

Daarom ben ik ook terughoudend met de term ‘christendom’ als omschrijving van de mensen die Christus volgen. Het doet me te veel denken aan ‘christendominantie’. Ik spreek ook liever over ‘op Christus lijken’ dan ‘Christus volgen’.

De afgelopen 400 jaar had de kerk in Nederland veel macht en invloed, tot Azië, Afrika, en Amerika aan toe. ‘God begon Zijn werk in het Midden-Oosten en Hij eindigde het in Europa, daar werd het christelijk geloof volwassen’, hoor je soms. Zelf denk ik dat geloof alleen ‘volwassen’ wordt door de Heilige Geest. ›

'Vergeven is ook: iets doen aan misstanden'

Thandi Soko (40) is getrouwd met ds. Folkert de Jong en woont in Aalten. Ze werd geboren in Malawi en woonde in Amerika en Eswatini (Swaziland). Ze studeerde in Malawi, Zuid-Afrika en Nederland. Op dit moment promoveert Thandi aan de Protestantse Theologische Universiteit op onderzoek naar de impact die chronische ziekte bij christenen heeft op de relatie die zij ervaren met Jezus als genezer. Ze schrijft maandelijks een column in het *Nederlands Dagblad*.

De kerk in Nederland is grotendeels wit, in de traditionele kerken zijn weinig mensen zoals ik. Er wordt in die kerken veel gegeven voor werk in Afrika, maar close zijn met een zwart iemand in hun nabije omgeving, dat vindt men moeilijker. Theologische universiteiten hier hebben nauwelijks zwarte hoogleraren. Wat me troost, is dat racisme in Jezus' tijd niet bestond. De gedachte dat Afrikanen minder zijn dan Europeanen dateert pas van de grote ontdekkingsreizen. Je ziet de eerste sporen ervan in de documenten van de Portugese kroniekschrijver Gomes de Zurara, die leefde van 1410 tot 1474. In het Oude en Nieuwe Testament was er geen tegenstelling tussen zwarten en blanken. Jezus wilde geen groepen, Hij zocht naar ontmoeting."

Geef ons vandaag het brood dat wij nodig hebben

"Het gezin waar ik uit kom, telt vijf kinderen. Bidden om dagelijks

brood was heel concreet: levert deze dag voldoende inkomen op om het schoolgeld te kunnen blijven betalen? Mijn man en ik zijn financieel stabiel. Voor ons lichaam is er genoeg. Maar wonen in een welvarend land kan hebzucht met zich meebrengen. Om me afhankelijk te weten, maak ik soms gebruik van een ritueel als vasten. Om me beter te concentreren op mijn gebed, om te breken met wat ik gewend ben en om me te richten op behoeftigen. Als ik nu bid om dagelijks brood bid ik vooral om inzicht in Gods wil. Spiritueel en fysiek dus."

Vergeef ons onze schulden, zoals ook wij vergeven wie ons iets schuldig is

"Er zijn allerlei zaken waar ik vergeving voor nodig heb: voor de dingen die ik doe, maar juist ook voor de dingen die ik nalaat. Ik heb de neiging om veel te verwachten van mensen. Het gevaar is dat ik dan anderen

beoordeel vanuit de gedachte: wat zou ik zelf gedaan hebben? Dit gebed houdt mij in balans. God kent mijn gebreken, Hij kent alles van mij. Maar Hij blijft ook genadig. Hoe ik weet dat Hij mij vergeeft? Een vriendin van me citeerde eens 1 Johannes 1 vers 9: 'Indien wij onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, om ons de zonden te vergeven.' Dat mag je letterlijk nemen, zei ze. God liegt niet.

Als ik kijk naar het kwaad van racisme weet ik dat het meer om een structuur gaat dan om iets persoonlijks. Racisme beïnvloedt een heel land, het stempelt de maatschappij. Als daarbij over vergeving gesproken wordt, moet het wel gepaard gaan met maatschappelijke verandering. Op individueel niveau kunnen mensen elkaar vergeven, maar op maatschappelijk niveau is dat niet voldoende. Anders blijft alles

hetzelfde. Vergeven is niet alleen vergeten, het is ook: iets doen aan misstanden. Ik weet dat ik in een gebroken wereld leef. En ik weet dat vergeving bij een christelijke levenswandel hoort. Mensen maken fouten, daarom ben ik niet verbaasd als ik nare dingen meemaak. Dat maakt het voor mij mogelijk de ander te vergeven."

Want aan U behoort het koningschap, de macht en de majesteit

"Ik weet heel goed dat ik mijn wil om te vergeven niet uit mezelf haal. Ik haal die kracht uit het besef dat ik Zijn koninkrijk toebehoor. Als ik het zou doen vanuit de gedachte 'dit kan ik wel zelf', zou ik het niet kunnen.

'Mensen stellen nu vragen die vroeger helemaal niet gesteld werden'

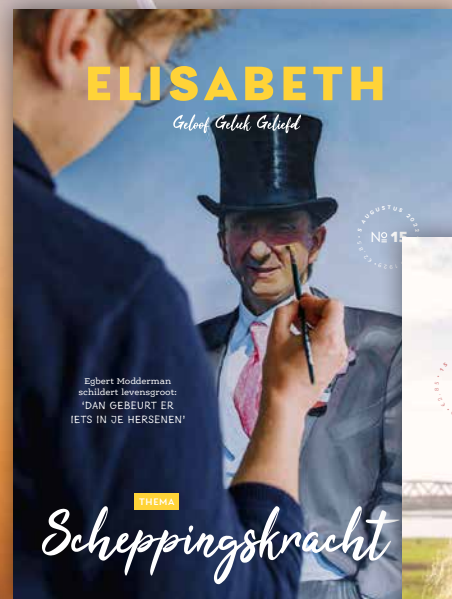
Jezus vergelijkt de kracht van geloof met een mosterdzaadje. We bevinden ons in een wereld vol moeilijkheden. Als daar goede dingen gebeuren, is dat een glimp van het koninkrijk. Er is oorlog in Oekraïne en elders, maar we zien ook mensen die willen helpen. Er was een pandemie, maar we zagen ook dat mensen naar elkaar omkeken. Gods kracht zie ik ook aan het werk in de kerk. Vroeger was dat vooral 'het instituut', nu zie je meer de talenten en gaven van individuen. Neem de 'Theoloog des Vaderlands', die zich verdiepte in de gevolgen van de aardbevingsschade in Groningen. Of kijk naar christelijke klimaatactivisten, christelijke artiesten en bekende Nederlanders die christen zijn. Zij 'leven hun geloof', maar zijn niet bekend om hun kerk. Mensen stellen nu vragen die vroeger helemaal niet gesteld werden. Dat zie ik als uiting van Gods koninkrijk. Ik denk dat God niet alleen om mensen geeft, maar ook om de aarde en onze leefomgeving. Gods koninkrijk is daar waar mensen om elkaar geven. Het is Zijn schepping, maar mensen zijn uitgenodigd om erin te werken." 🐦

Maak voordelig kennis met Elisabeth magazine!

Proefabonnement: 6 nummers voor 12 euro

TIJDELIJK: 2 GRATIS EDITIES + KAARTENSET CADEAU

De Elisabeth is hét magazine dat ingaat op actuele geloofs- en levensvragen. Het biedt op een persoonlijke manier bemoediging en steun vanuit het christelijk geloof. Een mix van geloofsopbouwende levensverhalen, reportages, columns, meditatieve en informatieve rubrieken, veel gedichten en prachtige fotografie.

Maak vrijblijvend kennis met Elisabeth: bij ons proefabonnement ontvang je nu tijdelijk 2 extra magazines én een prachtige kaartenset cadeau.

OP=OP! Ga snel naar elisabethmagazine.nl/proefextra

ELISABETH
Geloof Geluk Geliefd

onderdeel van Royal Jongbloed publishing

www.elisabethmagazine.nl

Mag het licht aan?

Pionieren

Het publiek is muisstil. Voor de achtste keer spelen we de theatervoorstelling Escaperoom Terra, een tragikomedie over klimaat, verantwoordelijkheid en de tijd. Als Weilandklooster-on-tour staan we op de planken in kerken door het hele land. De spelers staan op een kluitje op een stapel kratten, gevlucht voor het stijgende water. Het gesloten kistje met de oplossing in de armen geklemd. “Ik heb de laatste sleutel”, vertelt Eva.

Mensen moeten zélf de oplossingen vinden

Na afloop gaan we in gesprek met het publiek. Met een microfoon loop ik door de zaal. Iemand is geraakt door het lied ‘Mag het licht aan?’, waarin God wordt gevraagd om de aarde niet aan haar lot over te laten. “Ik moest ervan huilen”, vertelt ze. Mensen knikken instemmend.

Een ander vraagt of de spelers zelf ook zijn veranderd door het maken van dit theaterstuk over klimaat. Een speler vertelt dat hij zich herkent in het dilemma van Jason in de ‘pizzascene’. Daarin bekvechten vier stemmen in Jasons hoofd (gespeeld door vier spelers) over de vraag of het zin heeft om als individu duurzame keuzes te maken. Ze gaan zelfs met elkaar op de vuist.

“Wie is Theo?”, vraagt iemand uit het publiek. De baas van Escaperoom Terra is lang en heeft een indrukwekkend afrokapsel. Een van de spelers legt uit dat je Theo zou kunnen zien als God, de schepper en ‘baas’ van de aarde (Terra). Theo geeft om de mensen in zijn escaperoom, maar ze moeten zélf de oplossingen vinden voor de problemen. In de laatste scène ziet het er tamelijk hopeloos uit. Met de laatste sleutel openen ze het kistje. Daar zit een klein boompje in. Theo komt op met een grote bloempot.

Bij de borrel horen we dat mensen onder de indruk zijn van de diepere lagen en dat ze aan het denken zijn gezet. We hopen natuurlijk dat ze in beweging komen, misschien zelfs wel bomen gaan planten. Want zoals Theo het zegt: “Er is weinig tijd, veel te weinig tijd. Voor jullie dan, ik heb alle tijd van de wereld.”

Joyce

Steeds meer mensen hebben honger naar stilte en bezinning, weten Joyce Schoon en Mariëtte Sneep uit Gouda. Daarom zetten zij het Weilandklooster op, in het Groene Hart. Dat moet een landelijke, duurzame plek worden om op adem te komen en zorg te dragen voor de aarde, mét een kapel, een voedselbos en een woongroep voor mensen met een verstandelijke beperking. Er zijn inmiddels al bezinningsactiviteiten in het groen, zie weilandklooster.nl. De Protestantse Kerk Gouda steunt het pioniersproject, het zoeken is nog naar meer fondsen en een geschikte locatie.

In de eerste aflevering van ‘Petrus in het land’ vertelde Joyce over de mijmerwandelingen en het Weilandklooster. Het tv-programma is elke zaterdag om 17.10 uur te zien bij KRO-NCRV op NPO 2.

» protestantsekerk.nl/petrusinheland

Wandelen in het spoor van de Jodenvervolging

Janet van Dijk loopt een etappe van het Westerborkpad, van Hilversum via Loosdrecht naar Baarn. Dit pad volgt de enkele reis die Joden aflegden van de Hollandsche Schouwburg naar Kamp Westerbork. De spoorlijn is steeds dichtbij, het transport vond immers per trein plaats.

Ik liep al eerder een paar etappes van het Westerborkpad. Vandaag loop ik een extra lange route: van station Hilversum naar Loosdrecht, vandaar naar station Hilversum Sportpark, en vervolgens naar Baarn. Afstand: ongeveer 19 km. Het grootste deel van de route gaat door het bos en over de hei, op een bijzondere dag: 5 mei, Bevrijdingsdag.

Langs de spoorlijn

Het Westerborkpad is een van de 35 officiële Lange-

Afstand-Wandelpaden (LAW's). Initiatiefnemer is Jan Dokter, die de route in 2008 voor het eerst liep, ter nagedachtenis aan zijn twaalf gedeporteerde familieleden. Het startpunt is de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam – tijdens de Tweede Wereldoorlog een verzamelaarsplaats vanwaar Joden via Kamp Westerbork en Kamp Vught gedeporteerd werden naar de vernietigingskampen. Het eindpunt is voormalig Kamp Westerbork in Hooghalen.

WesterborkLuisterpad

Bij het Westerborkpad hoort het WesterborkLuisterpad. Op verschillende plaatsen onderweg zijn tijdens het wandelen verhalen van ooggetuigen te beluisteren. Er wordt verteld over de dagelijkse werkelijkheid van Joden in de oorlog, de gevolgen van de anti-Joodse maatregelen, de werkkampen en de reis naar Westerbork.

» westerborkluisterpad.nl

Mauthausen-monument

Niet ver van station Hilversum, vlak achter de Grote Kerk midden in het centrum, ligt de Oude Begraafplaats 'Gedenk te sterven', een zee van rust en groen. Daar staat het Mauthausen-monument: een steen die door de Joodse verzetsstrijder Bill Minco werd meegenomen uit de steengroeven van het Oostenrijkse concentratiekamp Mauthausen en in een zuil van rode bakstenen is gemetseld. De gedenksteen werd op 5 mei 1970 onthuld. Ook staat hier een monument dat is opgericht ter nagedachtenis aan tien leerlingen van Het Nieuwe Lyceum die door »

Israëlzondag

Net na de Tweede Wereldoorlog en de vestiging van de staat Israël (1948) stelde de hervormde synode een Israëlzondag in. Lees op pagina 17 waarom deze jaarlijks zondag er is. De Protestantse Kerk biedt een handreiking om deze eerste zondag in oktober vorm en inhoud te geven.

» protestantsekerk.nl/israelzondag

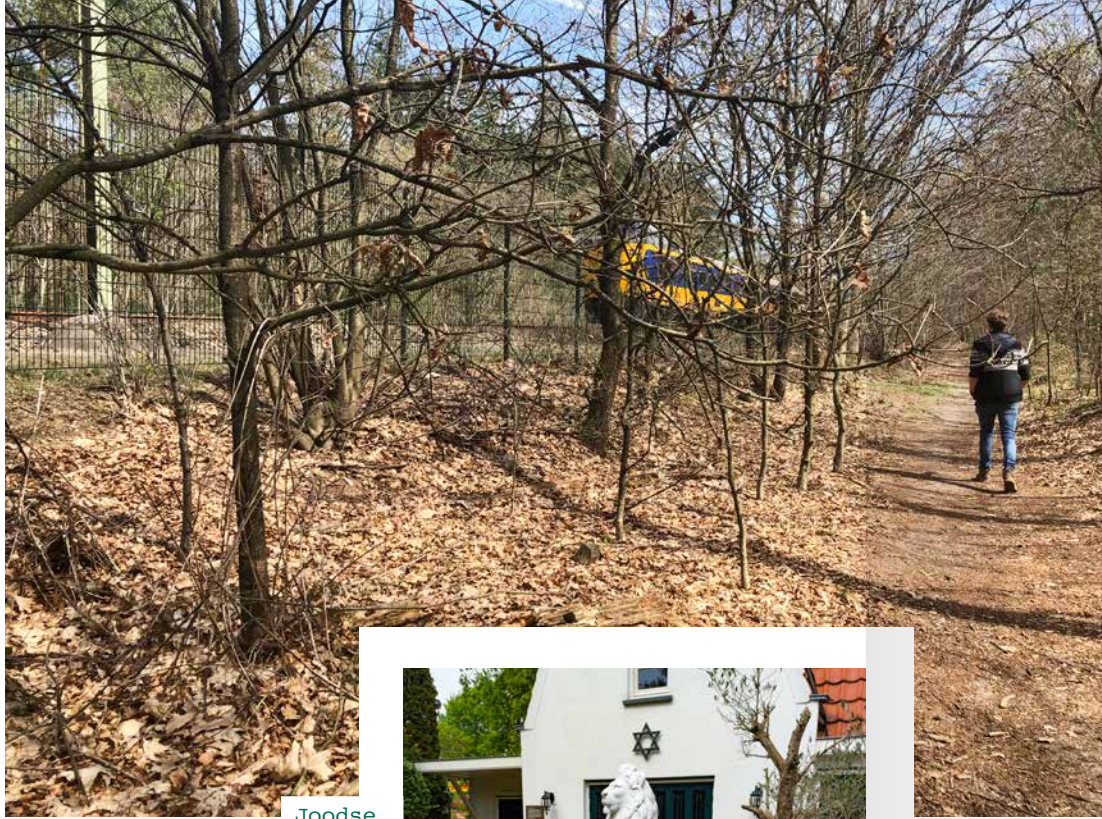

Westerborkpad

De totale lengte van het Westerborkpad is 336 kilometer, onderverdeeld in 30 etappes van 5,3 (de kortste) tot 20,4 km (de langste). Het pad is rolstoeltoegankelijk. De wandelroute in zijn geheel is terug te vinden in de speciaal hiervoor gemaakte wandelgids, te bestellen via wandel.nl/routes/westerborkpad: *LAW-gids 15 – Westerborkpad. Wandelen in het spoor van de Jodenvervolgung*, € 19,95. Alle routes van de wandeling zijn ook online te vinden op:

» wandelnet.nl/westerborkpad

Joodse
begraafplaats
Hilversum

oorlogshandelingen om het leven zijn gekomen. Het monument werd in 1948 onthuld ter gelegenheid van het 12,5-jarig bestaan van Het Nieuwe Lyceum.

Joodse begraafplaats

Een flink stuk door het dorp Hilversum gaat het nu, tot aan de Joodse begraafplaats aan de Vreelandseweg. Ik moet bellen voor toegang tot de begraafplaats, deze is hermetisch afgesloten. De Joodse gemeente Hilversum maakte vanaf eind 19e eeuw een stevige groei door, in tegenstelling tot veel andere Joodse gemeenten. In de jaren 30 van de vorige eeuw vonden 125 Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk een onderkomen in Hilversum. Op de huidige begraafplaats – van 1751

tot 1937 was er een andere Joodse begraafplaats aan de Gooische Vaart – staat een monument ter nagedachtenis aan alle Joodse landgenoten die tijdens de oorlogsjaren zijn weggevoerd en geen eigen graf hebben gekregen. Van de ongeveer 600 Joodse families uit Hilversum overleefden slechts 40 de oorlog.

Monument Jeugdaliyah

Langs de rand van het dorp op naar Loosdrecht. En al gaat het langs en over veel stenen, de route neemt zoveel mogelijk

natuurschoon mee. Door het uitbundige groen is het een mooi traject. Aan de rand van Loosdrecht stuit ik pardoes op het monument Jeugdaliyah, je zou er zo aan voorbijlopen als je niet wist dat hier iets bijzonders te zien is. In september 1939 vestigde een groep Duitssprekende Joodse jongeren, tussen 15 en 17 jaar, zich in het Paviljoen Loosdrechtse Rade. Ze waren zonder ouders gevlucht uit Duitsland en Oostenrijk en werden opgevangen door de jeugdaliyah, de term voor de Joods-zionistische emigratie van jongeren naar Palestina en later Israël. Ze bereidden zich in het paviljoen voor op emigratie. 70 procent van hen heeft de oorlog in onderduik weten te

Monument
Jeugdaliyah
Loosdrecht

overleven. De namen van hen die werden opgepakt en niet terugkeerden, staan op het monument vermeld.

Joods Monument

Vanaf Loosdrecht is de route werkelijk schitterend: door het bos, over landgoed Zonnestraal, en verder over de Hoorneboegse Heide richting station Hilversum Sportpark. Vanaf daar loopt de route vanwege werkzaamheden anders dan het boekje van het Westerborkpad aangeeft, gelukkig had ik de website gecheckt. De tocht gaat nu, steeds in de buurt van de spoorlijn, richting Baarn. Pas bij station Baarn, het eindpunt van vandaag, is weer een monument te zien. Bij het stationsplein staat het Joods Monument. Dat toont de namen van 45 Baarnse Joden die zijn weggevoerd en uiteindelijk vermoord in vernietigingskampen. 🕊

Vredesweek

Tijdens de Vredesweek (17 t/m 25 september) vragen Kerk in Actie en PAX aandacht voor een vreedzame wereld. Het thema is dit jaar 'Generatie Vrede'. Geef op zondag 25 september tijdens de collecte of maak een gift over op NL 89 ABNA 0457 457 457 t.n.v. Kerk in Actie in Utrecht o.v.v. 'Vredesweek'.

Je kunt ook meedoen aan een Walk of Peace (of er zelf een organiseren). Pax organiseert deze wandelingen sinds 2015 samen met de Raad van Kerken. Op de website vind je een handleiding en ander materiaal, zoals een Vredesweekvlag en Walk of Peace-tassen.

» vredesweek.nl

Station
Baarn

Hoe de kerk ouders kan helpen

Wil je jongeren helpen om te geloven? Ondersteun dan hun ouders. De gemeente IJsselmuiden-Grafhorst pakte de handschoen op. Er kwam van alles op gang: van een gezinsdienst en een vader-zoonweekend tot een geloofsopvoedingskring.

Als je iets wilt bereiken onder jongeren, moet je ook weten wat er leeft onder hun ouders. Zij hebben nu eenmaal de grootste invloed op het geloof van de kinderen. Daar was Esther van Maanen zich heel goed van bewust toen ze in 2020 als jeugdwerker in de Hervormde Gemeente IJsselmuiden-Grafhorst een enquête hield onder ouders en kinderen. "Ze kregen vragen over hoe zij hun geloof en de kerk beleefden. Maar we vroegen de ouders ook hoe de kerk kan helpen bij de geloofsopvoeding."

Geloof als houvast

Vanwege corona was de enquête noodgedwongen digitaal, maar de respons was hoog: van 60 procent van de gezinnen kreeg Esther een reactie. De antwoorden maakten duidelijk dat het geloof voor de meeste ouders de grond is van hun bestaan of dat het hun houvast geeft in het leven. Alle ouders die

meededen, gaven aan dat ze het belangrijk vinden dat hun kinderen gaan geloven. Naar aanleiding van de enquête kreeg de commissie Geloofsopvoeding in de kerk een aantal aanbevelingen mee. Zo pleitten de ouders voor meer aandacht voor geloofsopvoeding in de preek. Ze wilden graag tweemaal per jaar een gezinsdienst. Ze hoopten ook op een jaarlijkse thema-avond, een geloofsopvoedingskring en een ouder-kindweekend. En het dooptraject mocht van hen worden uitgebreid naar twee jaar.

Scherp houden

De gemeente kwam in actie. De predikant startte gesprekken met ouders van gedoopte kinderen. Een commissielid organiseerde een vader-zoonweekend. En een ander commissielid, Wietske Kloosterman, zette een geloofsopvoedingskring op: "We vragen aan de ouders zelf welke onderwerpen ze willen bespreken. Dan kun je denken aan zelfbeeld, sociale media en seksualiteit." Dirma Brand, moeder van vier dochters in de leeftijd >

'Ik hoor voor het eerst hoe mijn ouders in het geloof staan'

Petrus Kids

Hoe ga je op een leuke én betekenisvolle manier met (klein) kinderen aan de slag met de Bijbel? Het *Petrus Kids*-boekje dat bij deze *Petrus* zit, kan je hierbij helpen. Gewoon, op een zondagmiddag of na het eten, samen als familie, met neefjes en nichtjes of buurkinderen. Aan de slag met het bijbelverhaal van de Emmaüsgangers en het jaarthema 'Aan tafel'. Dit boekje is gemaakt vanuit het DNA van kliederkerk: een missionaire manier van kerk-zijn waar mensen van alle leeftijden samen een bijbelverhaal ontdekken, samen vieren en samen eten. Deze elementen vind je dan ook speels terug in het boekje. Online vind je meer informatie over deze vrolijke manier van kerk-zijn én een kant-en-klaar kliederkerkprogramma rond het jaarthema 'Aan tafel'. Ook kun je meerdere exemplaren van het boekje bestellen om bijvoorbeeld op Startzondag uit te delen aan families.

» petrus.protestantsekerk.nl/kids

*'Je houdt
elkaar scherp'*

van 6 tot 12 jaar, is een van de deelnemers aan deze kring. Ze vindt het heel belangrijk om in gesprek te zijn met andere ouders. "Je houdt elkaar scherp. Recent hadden we het bijvoorbeeld over films. De ene ouder beschermt, de andere laat juist meer los, vertrouwend op de tiener en op wat je al meegegeven hebt. Het helpt mij om die verschillende invalshoeken te horen. Soms ervaar ik dat ouders hetzelfde doormaken als wij. En andere keren hoor ik juist wat er speelt bij ouders met kinderen die net iets ouder zijn."

Gezinsdiensten

Twee keer per jaar organiseert de commissie een gezinsdienst, in overleg met de predikant. "Wij dragen enkele gezinnen aan, de predikant benadert ze vervolgens om mee te werken", vertelt Wietske. Ook het gezin van Dirma deed een keer mee: "De predikant vroeg ons om het bijbelgedeelte door te lezen en als gezin onze vragen door te geven. Hij nam die input mee bij zijn preek

over talenten. Onze drie kinderen verzorgden ook de Schriftlezing." Andere gemeenteleden leverden foto's van hun talent aan. En ze hadden de opdracht om mokken met wat lekkers mee te nemen. Die werden na de dienst uitgedeeld onder asielzoekers. Dirma: "Zulke opdrachten zijn goed om met kinderen te doen. Zo geef je het geloof handen en voeten."

Langsgaan

Ook in andere gemeenten ging jeugdwerker Esther in gesprek met opvoeders. Vaak deed ze dit samen met een aantal gemeenteleden. In drie weken tijd kregen alle ouders dan een persoonlijk bezoek. "Realiseer je dat je ook bij gezinnen komt die zelden in de diensten zijn", geeft ze als tip mee voor gemeenten die ook zo'n enquête-aan-huis willen houden. "Soms ontdek je tijdens het gesprek over kerkbeleving wat de reden is van hun afwezigheid. In één gemeente bleek er behoefte aan een kring met ouders van wie de partner niet gelooft." Een digitale enquête is minder tijdrovend, maar Esther benadrukt dat het veel meer oplevert om bij mensen langs te gaan. Zo maakte ze mee dat ouders na het bezoek hardop gingen bidden in het gezin. Een van de meest treffende reacties kwam van een tienerdochter. Ze zei: "Ik hoor voor het eerst hoe mijn ouders in het geloof staan." 🐦

Tekst: Marian Timmermans | Foto: Andrew Ebrahim, Unsplash

De kerk van

Johan van der Steen

'Met elkaar hetzelfde lied zingen schept een band'

Johan van der Steen (51) kerkt in de Protestantse Gemeente Fijnaart, Heijningen en Standaardbuiten.

"Ik ervaar mijn gemeente als een hechte club. Als de kerk de afgelopen jaren op zondag weer open was voor de kerkgang, wisten veel mensen de weg ernaartoe weer te vinden. Dat deed me goed. Ik voel me thuis bij deze mensen. Regelmatig zit ik in de kerkbank, maar ik ben hier ook organist. Het begeleiden van de gemeentezang vanachter het orgel is een groot plezier. En al zit ik dan meer op afstand, het geeft me toch een gevoel van verbinding. Dat we met elkaar hetzelfde lied zingen, schept een band. Het is belangrijk voor me dat we in de kerk allemaal hetzelfde horen, lezen en zingen. We zijn daarin met elkaar verbonden."

Meer betrokken

"Als ik met mijn gezin in de kerkbank zit, voel ik me misschien meer onderdeel van de gemeente. Maar als ik orgel speel, beleef ik de dienst intenser. Ik ben dan meer betrokken op de inhoud. Ik let er goed op dat de muziek de tekst ondersteunt. Een gebed bijvoorbeeld speel je niet met alle registers open. Ik lees dus van tevoren goed wat we zingen. En

*'Als ik orgel speel,
beleef ik de
dienst intenser'*

*'Het leven gaat maar
door, de kerk is een
welkom rustpunt'*

tijdens de dienst luister ik goed naar de Schriftlezingen en de preek, zo kan ik erop inspelen. Eén zin in de preek kan me al inspireren bij mijn orgelspel na de dienst. Met mijn spel hoop ik, net als de dominee, ook een boodschap door te geven. Ik krijg gelukkig weleens te horen dat dat gelukt is."

Zin en betekenis

"Kerkgang hoort voor mij bij het ritme van de week. Het leven gaat maar door, de kerk is een welkom rustpunt. Even stoppen met het drukke leven, even afstand nemen. Dat geeft zin en betekenis."

Tekst: Janet van Dijk | Foto: privébezi

Ik bid U:
geef mij **open ogen en oren**
voor al het ten hemel schreiende,
bewogenheid en volharding
mij net zolang daartegen te verzetten
totdat recht gedaan wordt aan alle ontrechten.

Uit het gebed 'God van vrede' van Paul Visser.

Dit gebed staat in het gebedenboek

U die voor mij uitgaat, te bestellen via
petrus.protestantsekerk.nl/gebedenboek.

Sweet soup met pastinaak

Nieuw
Jaarthema:
Aan tafel

Het jaarthema 'Aan tafel!' geldt wel heel letterlijk als je samen in de kerk eet. Wie weleens kookt voor een maaltijdgroep, weet hoe makkelijk soep is: je kunt alles van tevoren klaarmaken. Deze keer een soep met pastinaak en zoete aardappel.

Bereiding

- 1 Schil de pastinaken en de zoete aardappels en snijd ze in blokjes. (Je kunt ze ook met schil en al in blokjes snijden. Maak ze dan eerst goed schoon.) Snipper de uien en de knoflook. Snijd de paddenstoelen in plakjes.
- 2 Verhit de olijfolie in een soeppan en bak de uien glazig. Voeg de knoflook toe.
- 3 Voeg de blokjes pastinaak en aardappel toe. Strooi er wat gemalen komijnzaad en peper overheen. Roer alles goed door.
- 4 Als de blokjes pastinaak en aardappel een beetje zacht beginnen te worden, voeg je de bouillon toe. Laat 15-20 minuten zachtjes koken.
- 5 Bak ondertussen de champignons apart in wat olijfolie in een koekenpan. Meng vier eetlepels olijfolie met de pesto in een kommetje. Snijd ook alvast de peterselie.
- 6 Pureer de soep als die lang genoeg gekookt heeft met een staafmixer. Voeg de champignons toe.
- 7 Verdeel de soep over borden of kommen, verdeel er wat pesto over en garneer met de peterselie.

Aanschuiven in de Lutherse Kerk in Zwolle

Elke maand genieten tussen de twintig en dertig mensen met elkaar van een driegangendiner in de Lutherse Kerk in Zwolle. Het is een eetclub die al meer dan veertig jaar bestaat: Zwaan Schuif Aan. Johanna Wildeman-Dekker is een van de betrokken vrijwilligers. "We komen één keer per maand op een donderdag bij elkaar en eten dan. Een van de initiatiefnemers van de club eet nog altijd mee!" Een avond bestaat uit een maaltijd van drie gangen, gekookt door drie dames die daar veel liefde en tijd in steken, vertelt Johanna enthousiast. "Voor we echt aan tafel gaan, beginnen we met een lekker drankje. Ook zorgen we altijd voor een mooie menukaart. En er zijn natuurlijk mensen die helpen met tafeldekken en afwassen. Zo zorgt de maaltijd echt voor verbinding en saamhorigheid. Iedereen draagt zijn of haar steentje bij, ik ben bijvoorbeeld ook betrokken bij het uitnodigen van mensen."

De avond start met een gebed of een lied en wordt ook gezamenlijk afgesloten. Johanna: "Tussendoor ontstaan er altijd mooie en bijzondere gesprekken." Er is een vaste groep mensen die eigenlijk altijd mee-eet, maar af en toe komen er ook gasten langs. Met Pasen en Kerst is er een extra feestelijk menu. Ook door het jaar heen zijn er vaak speciale menu's. Zo is mei meestal de aspergemaand, met onder andere aspergesoep – en er is weleens een stampottenmenu geweest, of een compleet vegetarische maaltijd. "We zorgen echt voor een gezellige avond, vol goede gesprekken en saamhorigheid. Ik hoop dat we dit nog heel lang volhouden."

Sweet soup met pastinaak

Benodigheden voor 4 personen:

- 400 g zoete aardappel
- 400 g pastinaak
- 2 uien
- 2 teentjes knoflook
- 200 g paddenstoelen
- 1 eetlepel pesto
- Olijfolie
- Gemalen komijnzaad
- Versgemalen peper
- 750 ml groentebouillon
- Handje verse peterselie

Tekst: Roelien Smit | Illustratie: Redmatters

ViaRetraite in de Jacobikerk:

Rust voor wie altijd 'aan' staat

De een komt er om even de drukte te ontlopen, een ander zoekt er zingeving. Tijdens een speciaal retraiteweekend biedt de Utrechtse Jacobikerk alle ruimte voor verstillig. "We willen mensen laten ervaren dat onze kerk een gastvrije plek is, midden in de stad."

Zaterdagmorgen 9 uur, Utrecht ontwaakt: winkeliers zetten reclameborden buiten, de laatste vuilniscontainers worden geleegd en de eerste koopjesjagers vullen de winkelstraten. De deuren van de Jacobikerk achter de Bijenkorf staan uitnodigend open. In het monumentale kerkgebouw heerst serene rust.

Midden in de kerk staat een grote ontbijttafel, waar een groep retraitegangers de dag start met een broodje jam of hagelslag en koffie. Ze zijn hier voor de ViaRetraite, een weekend voor rustzoekers. Twee mensen hebben hier op een veldbedje de nacht doorgebracht, twaalf andere deelnemers sluiten nu aan. Ruth (41) kwam er speciaal voor uit Deventer. "Ik ken de Jacobikerk al vanaf mijn studententijd. Het is fijn om hier even uit de drukte van alledag te stappen."

Zelf de naaste zijn

Als er een belletje rinkelt, is het tijd voor de lauden, een bezinningsmoment in het zuiderkoor van de kerk. Deze getijdengebeden – bedoeld om je op specifieke tijdstippen tot God te richten – zijn de rode draad door de ViaRetraite. Projectcoördinator Marlies Kunst:

"Tijdens deze viering zoeken we samen wat de Bijbel aanreikt over ruimte nemen voor jezelf en iets betekenen voor een ander." Het verhaal van de barmhartige Samaritaan geeft voldoende aanknopingspunten. Gespreksleider Jaap daagt de deelnemers uit: probeer eens te bedenken voor wie jij zelf een naaste bent.

Inspiratieplek

ViaRetraite is een activiteit van ViaJacobi, een project van de Jacobikerk waardoor een los-vaste community is ontstaan van Utrechters met allerlei levensovertuigingen. Via website en social media worden mensen uitgenodigd om ook mee te doen. ViaJacobi brengt hen met elkaar in gesprek door middel van debatten, kleine festivals, retraites, leesclubs, filosofieklassen en vespers. De bezoekers – gemiddeld zo'n 35 jaar, met uitschieters van 25 tot 65 – denken samen na over actuele >

'Hier hoef je niets en mag je zelf zoeken naar antwoorden'

maatschappelijke thema's en levensvragen. Marlies: "De kerk is al sinds mensenheugenis een plek waar je kunt nadenken over het leven. Voor veel twintigers en dertigers is geloven niet meer vanzelfsprekend. Door ViaJacobi kunnen we de kerk weer aanbieden aan deze groep. Als een inspiratieplek waar je op een laagdrempelige manier iets ervaart van het christelijk geloof."

In stilte door de stad

Na de lauden verspreiden de deelnemers zich door de kerk en schuiven in een van de lange banken. De meesten van hen zijn in gedachten verzonken, een enkeling leest een boek of wandelt rond. Het geluid van de kerkklokken is het enige wat de stilte doorbreekt. Deelnemster Karin (32) is speciaal gekomen voor deze rust. "Hier hoef je even niets en mag je zelf zoeken naar antwoorden."

Even later gidst Marlies de groep in stilte langs de mooiste plekken van de binnenstad: over de Mariaplaats, het Damplein en de prachtige oude straatjes naar de Neude en het Janskerkhof. De deelnemers zijn onder de indruk van deze stiltewandeling. "Het lijkt wel een film, al die tafereeltjes die voorbij trekken", vertelt Jan (65). Hij is net drie dagen met pensioen en op zoek naar een andere levensinvulling. "Ik besepte ineens dat er veel prikkels zijn op een dag. Je staat altijd 'aan'." Deelnemster Ruth (41) beaamt dit: "Je zintuigen werken scherper en de schoonheid van dingen valt meer op. Het bracht ruimte in mijn hoofd."

Open en kwetsbaar

In de middag zullen nog meer stiltemomenten volgen, afgewisseld met workshops naar keuze, zoals 'soulfulness'. "Als mensen langer bij elkaar zijn, stellen ze zich open en kwetsbaar naar elkaar op", vertelt Marlies. "Met deze retraite midden in de stad maken we een bijzondere keuze, maar mensen ontdekken dat ze juist ook hier rust kunnen ervaren en dat de kerk een plek van verstillings is."

De activiteiten van ViaJacobi laten vooral zien dat de kerk een gastvrije plek is. "Al zijn jongeren niet meer gelovig, ze hebben wel levensvragen. Hier kunnen we rust bieden en een plek waar grote vragen gesteld mogen worden. Wat wij delen in de kerk is nog steeds heel relevant, er zijn alleen nieuwe verbindingen en een nieuwe taal nodig om het door te geven." 🐦

» viajacobi.nl

Kerk en Wereld

ViaJacobi is een van de drie winnaars van de tender 2022 van Kerk en Wereld. Dit fonds binnen de Protestantse Kerk verstrekt subsidies aan initiatieven die vanuit christelijke inspiratie mensen in Nederland – met welk geloof, kleur of achtergrond ook – met elkaar in contact brengen. Via Jacobi ontvangt drie jaar lang een subsidie van 30.000 euro omdat het jonge mensen aanspreekt met activiteiten binnen de kerkmuren. Ook een interessant project? Kijk of je subsidie kunt aanvragen op:

» protestantsekerk.nl/fondsen.

'Je zintuigen werken scherper'

Tekst: Tineke van der Stok | Foto's: Jacobikerk Utrecht, Nienke van Denderen

Het inzicht...

van Yvonne Bos

Welke lessen leert een dominee, kerkelijk werker of ambtsdrager zélf? En verandert dit het werk in de kerk? De lutherse predikante Yvonne Bos (63) is naast zelfstandig theoloog ook bioboerin. Het werk in de natuur leert haar dat het leven een kostbaar geschenk is dat we ook in de kerk moeten blijven doorgeven.

"Zorg voor de aarde ligt me altijd al na aan het hart. In mijn studietijd raakte ik betrokken bij de Vredesbeweging en organiseerde ik werkvakanties naar de biologische tuinderij in de Beemster, waar ik nu nog met veel plezier werk. Ik leerde er dat échte verandering begint bij zélf aan de slag gaan met je dromen van vrede. Daar hard aan werken werd het leitmotiv in mijn leven.

Alle seizoensgebonden gewassen die je op volle grond kunt verbouwen, zijn in onze tuin te vinden: van appels, peren en noten tot sla, bonen en kruisbessen. Twee keer per week brengen we onze oogst naar biologische markten in Amsterdam en Den Haag. Mensen komen speciaal voor onze producten omdat de smaak zo goed is."

"Als gemeentepredikant combineerde ik mijn werk als bioboerin altijd met het werk in de kerk. Twee verschillende werelden waar toch ook veel samenkomt. Ik benoem de klimaatcrisis niet in iedere preek, maar je kijkt op de aarde werkt in alles door. Telkens als ik door onze tuin loop, besef ik dat leven een kostbaar geschenk is. Zorg voor de aarde hoort daar onlosmakelijk bij. Dat probeer ik als predikant altijd over te brengen. De kerk moet niet meegaan met de trend dat 'alles rendabel moet zijn'. Respectvol omgaan met leven moet het uitgangspunt zijn in alles wat we doen – en niet de kille berekening dat een predikant bijvoorbeeld te 'duur' is voor ouderenbezoek. Met de juiste focus is er nog hoop voor deze aarde!"

Tekst: Tineke van der Stok | Foto: Gerritjan Huinink

De kerk in of uit

Kerkgangers komen en gaan. Wat beweegt mensen om zich aan te sluiten bij een protestantse gemeente of juist bewust afscheid te nemen?

‘Ik zoek naar bewijs: is dit de waarheid?’

“Een van mijn vrienden op de middelbare school was aangesloten bij Geloofsgemeenschap De Fontein, hier in Apeldoorn. Hij vroeg me om een keer met hem mee te gaan. Destijds was ik nog niet zo met het geloof bezig. Ik ben wel min of meer christelijk opgevoed, maar kerkgang hoorde daar niet bij.”

“Mijn eerste kennismaking met De Fontein was het samen kijken van The Passion. Al snel kwam ik in contact met een groep jongeren. Een heel leuke, hechte groep waar ik sindsdien wekelijks mee optrek. Ik heb het daar dus heel fijn. Maar ik ben ook gaan onderzoeken of het christelijk geloof daadwerkelijk de waarheid is.”

“Ik ben vrij rationeel en objectief ingesteld, ik zoek naar bewijs. Daarom kijk ik veel video's van apologeten. Zij verdedigen het christelijk geloof tegenover mensen die er bezwaren tegen hebben. Het is een soort

passie geworden om mensen als William Lane Craig of Frank Turek te volgen. Zij beargumenteren goed waarom het christendom waar is. Voor mezelf heb ik geconcludeerd dat God de beste verklaring is voor de realiteit waarin we leven.”

“De keuze voor het christendom is dus geen emotionele keuze. Maar het doet wel wat met me. Als je weet dat het christendom waar is, weet je dat er hoop is, dat het leven een doel heeft, dat wij mensen meer zijn dan materie. Door die wetenschap ben ik anders in het leven gaan staan. Ik heb er een rijker leven door gekregen. Een leven zonder kerk kan ik me inmiddels niet meer voorstellen. Ik ben onderdeel van het techniekteam geworden, ik film voor de livestreams. Ik heb veel nieuwe mensen leren kennen en vriendschappen gesloten. En ik heb een relatie met God gekregen, ik probeer Hem dagelijks in alles te betrekken.”

Erin

Naam:
Maarten Leeraar (20)

‘Het is geen emotionele keuze, maar het doet wel wat met me’

Ernit

Naam:
Theo Heemskerk (44)

‘Ik ben door God bij de kladden gegrepen’

‘Hier kan ik zijn wie ik ben’

“Als kind heb ik de kerk, een hervormde gemeente, niet als prettig ervaren. Voor mij was de kerk verbonden met regels en controle: op zondag niet buiten spelen, op zaterdagavond vóór 12 uur thuis zijn. Ik vond daar niets over in de Bijbel en ging ertegenin. Ik kreeg de neiging om de handdoek in de ring te gooien. Tot mijn opa, mijn grote vriend, overleed – ik was toen 21. Ik waakte de laatste nacht bij hem. Toen hij wilde gaan slapen, vroeg hij: ‘Theo, wil jij voor mij uit de Bijbel lezen?’ Ik schrok me een hoedje, waar moest ik beginnen? Ik deed de Bijbel open bij de tekst: ‘Ik ben het licht der wereld.’ Die woorden waren voor mijn opa genoeg. De volgende dag overleed hij.”

“Dat rotsvaste vertrouwen van mijn opa zette mij op m’n kop. Ik ging op zoek naar een kerk waar ik me thuis zou voelen. Eerst bezocht ik verschillende hervormde wijkgemeenten,

maar ik concludeerde dat ik er niet tot groei kon komen. Daarna ging ik samen met mijn vrouw naar andere kerkgenootschappen. Uiteindelijk wilde ze graag naar de baptistengemeente. Dat vond ik ‘PKN met een opwekkingssausje’, maar ik beloofde een keer mee te gaan. Ik sprak met mezelf af dat ik deze kerk zou overwegen als iemand mij zou aanspreken. Ik ging ervan uit dat dit niet zou gebeuren. Maar toen ik na de dienst op mijn vrouw wachtte, kwam er een oude dame naar me toe die vroeg of ik nieuw was en koffie wilde. Dat was voor mij een teken van God.”

“Ook in deze baptisten-gemeente vind ik niet altijd wat ik zoek. Dan ben ik even uit beeld. Maar ik kan hier zijn wie ik ben. Was ik vroeger bang voor God, nu zie ik God als vader bij wie ik alles mag neerleggen. Ik ben blij dat ik door mijn opa's sterven door God bij de kladden ben gegrepen.”

Ken of ben jij iemand die de Protestantse Kerk heeft verlaten en daarover wil vertellen? Laat het weten via petrus@protestantsekerk.nl.

Een verhaal dat blijft hangen

Een ontwerp maken, stoffen verzamelen, en week na week borduren, vaak met een hele groep vrijwilligers. Je moet er wat voor over hebben om zelf antependia te maken. Maar als ze klaar zijn, geven deze 'kanselkleden' jaar in jaar uit kleur aan de kerk. "Ik geniet nog steeds van de aanblik."

Willie Dekker

Leeftijd: 61 jaar

Woonplaats: Culemborg

Maakte als gemeentelid de antependia voor de Protestantse Gemeente Culemborg.

"Toen mijn tijd als diaken erop zat, wilde ik graag iets praktisch doen voor de kerk. Onze antependia waren aan vervanging toe, en ik zag het wel zitten om zelf een set nieuwe te maken. Ik maakte verschillende ontwerpen en legde die voor aan onze kerkenraad. Na hun groene licht ben ik begin 2007 gestart, op mijn eigen zolder.

Ik werkte met zijden stof in de liturgische kleuren. Alle kleden kregen een kruis als ondergrond, in de vorm van een weg. De horizontale streep verbeeldt de verbinding van de gemeente, de verticale die van God met ons. Een laag fiberfill tussen de stof zorgde voor een mooi reliëf in de afbeeldingen. Ik maakte er ook bijpassende stola's bij voor onze predikant. Enkele jaren geleden overleed hij onverwacht, ze worden nu soms gebruikt door gastpredikanten.

Het was destijds een bijzondere opdracht waarin ik ook mijn eigen beeld van het geloof kon vormgeven. Nog steeds geniet ik van de aanblik van de kleden in de kerk. Het lijkt wel een permanente tentoonstelling, nu al vijftien jaar lang. Af en toe ben ik kritisch. Als het kleed niet helemaal goed hangt, stap ik voor het begin van de dienst even naar voren om het recht te leggen."

Hannie van Heusden

Leeftijd: 83 jaar

Woonplaats: Geldrop

Maakte samen met Nel Duine (rechts op de foto) en nog vijf anderen de antependia voor de Protestantse Gemeente Geldrop-Mierlo ('t Kruispunt).

“Een gemeentelid van ons, Henk Duine, vond de antependia in de kerk ouderwets en maakte een nieuw ontwerp. Dankzij zijn vrouw Nel kwamen die schetsen bij de kerkenraad. Samen met zes anderen wilde ik wel meewerken om de kleden te maken.

Met Henk gingen we naar een kunstatelier waar antependia worden gemaakt. Daar lieten ze ons zien hoe het moest en we kochten er de

materialen. In oktober 1997 gingen we van start, in september 1999 was het klaar. We kwamen één keer per week bij elkaar om de kleden te borduren. Het was een hechte en heel gezellige groep. Ik vond het leuk om te handwerken en samen iets te maken voor de kerk.

De kleden worden nog wekelijks gebruikt. Als ik ze zie hangen, geeft dat wel een gevoel van trots. Omdat Henk in 2004 plotseling is overleden, heeft dit voor mij en ook voor Nel een blijvende waarde. Het is een mooie herinnering aan hem. De kleden zijn heel eenvoudig, maar ze hebben allemaal een betekenis. Henk heeft er beschrijvingen bij gemaakt. Op elk kleed komt bijvoorbeeld het licht (wit) terug. En op de kleden voor Kerst en Pasen ‘scheurt’ het kleed open om plaats te maken voor dat licht. In twee andere kleden zie je de vorm van het kerkgebouw terug, als symbool van onze kerkgemeenschap.”

Riek Nijhuis

Leeftijd: 85 jaar

Woonplaats: Neede

Maakte samen met vier andere vrouwen van handwerkclub De Bijenkorf de antependia voor de Protestantse Gemeente Neede.

“Na de renovatie van ons kerkgebouw misten we nog iets: mooie antependia voor het liturgisch centrum. In buurkerken hadden we prachtige tafelversieringen gezien, dat wilden we ook wel! Dus gingen we aan de slag. Een tekenleraar uit onze gemeente maakte de ontwerpen, we kochten speciale stof en begonnen met vijf vrouwen van de handwerkclub van onze kerk aan de borduurklus.

Iedere week kwamen we een middag bij elkaar

in de consistorie, anderhalf jaar lang.

We maakten antependia in groen, rood, wit en paars, voor ieder liturgisch seizoen één. Op elk kleed borduurden we met gouddraad een vis – het oudste christelijke motief. Daarnaast had ieder kleed nog een andere afbeelding. Soms waren we niet tevreden met het resultaat: de ster op het kerstkleed hebben we er wel vijf keer af gehaald! We maakten ook bijpassende stola's. Onze dominee draagt die 's zondags bij zijn toga, afgestemd op de kleur die op de tafel ligt.

Toen alles klaar was, hebben we de kleden symbolisch ‘overgedragen’ aan de gemeente en uitleg gegeven over de betekenis. Het was hard werken, soms vroeg ik me af waar we aan begonnen waren. Maar het prachtige resultaat maakte alles goed. Als ik de antependia zie liggen, ben ik trots. Ze zijn nog altijd als nieuw!”

Online lees je meer over de achtergronden van antependia en de liturgische kleuren door het jaar heen.

» petrus.protestantsekerk.nl/antependia

‘Wij zijn onderdeel van de schepping’

Zonnepanelen, biologische schoonmaakmiddelen, duurzaamheidsdiensten.

De Paaskerk in Baarn trekt alles uit de kast voor een duurzame kerk.

Elke kerk kent ze: gemeenteleden die nét iets harder lopen voor duurzaamheid. Die de kerk al jaren vragen om over te stappen op eerlijke koffie en eco-afwasmiddel. Die een grote kwikstaart kunnen onderscheiden van een gele. En die met liefde zwerfafval opruimen. Maar er is nog een wereld te winnen. Want met bijna tweehonderd Groene kerken binnen de Protestantse Kerk in Nederland is nog maar een ruime 10 procent van de plaatselijke gemeenten duurzaam.

Verklaring

De Paaskerk in Baarn was er vroeg bij. Madelon Roda en Michiel Wind richtten in 2011 een werkgroep Milieu op. Madelon: “We zorgden dat er mensen uit alle geledingen van de kerk in vertegenwoordigd waren. Daardoor hoeven wij geen gevecht te leveren om het onderwerp op de agenda te krijgen.” Ze schreven een duurzaamheidsverklaring die door het moderamen van de kerkenraad werd ondertekend.

‘Duurzaamheid moet geworteld zijn in het hart van de gemeente’

“We wilden voorkomen dat we gezien werden als een stel idealistische doordrammers. Duurzaamheid moet geworteld zijn in het hart van de gemeente.”

Sneeuwbaaleffect

Het belangrijkste wapenfeit: zestien zonnepanelen op het dak van de kerk. Michiel: “Het bracht de hele gemeente in beweging: een rommelmarkt, een sponsorloop door kinderen, taarten die werden verkocht. Het was een sneeuwbaaleffect, iedereen ging meedoen.” Op de folder stond het motto van de actie: ‘Onze droom staat op het dak!’ “Die droom kwam uit. Dankzij alle acties kwam er zelfs meer binnen dan de benodigde € 8.000.” Inmiddels schenkt de koster

biologische fairtrade koffie en thee, soppen vrijwilligers met biologische schoonmaakmiddelen, schijnen er ledlampen, en kunnen kinderen meedoen aan activiteiten rond natuur en milieu.

Nestkastjes

Een Groene kerk besteedt ook in de zondagse kerkdiensten aandacht aan duurzaamheid. In samenwerking met de predikant vindt er in de Paaskerk af en toe een duurzaamheidsviering plaats. Madelon: “Dat is dé gelegenheid om gemeenteleden te vragen naar ideeën en suggesties en het draagvlak te vergroten. Wij betrekken ook de kinderen bij de viering, in samenwerking met de kinderkerkcommissie.” Onlangs werd de kerk verbouwd. ›

Groene kerken

Win!

Dit artikel is ook verschenen in *Geloof en een hoop zonnepanelen*, samengesteld door theatermaker en journalist Kees Posthumus. De bundel vol interviews, verhalen, recepten en tekeningen daagt je uit om je eigen leven én je kerk te verduurzamen. *Petrus* verloot een exemplaar. Meedoen kan tot uiterlijk 23 september via petrus.protestantsekerk.nl/win. Of: redactie *Petrus*, postbus 8504, 3503 RM Utrecht. Alleen de winnaar ontvangt bericht.

Meer weten over kerken en duurzaamheid of over het programma *Groene Kerken*?

» protestantsekerk.nl/duurzaamheid, groenekerken.nl

Lange adem

Inzet voor duurzaamheid vraagt

DE WANDELMAAT

Klooster - en Pelgrimswandelingen

De Wandelmaat, kloosterreizen

Hierbij verblijft u in een klooster en maakt u onder leiding van een gids prachtige wandelingen in de natuur. Het gaat daarbij om stilte, ontmoeten, onthaasten en verwondering.

Meer weten: www.dewandelmaat.nl

GA MEE MET DE PENSIOEN AFTRAP DRIEDAAGSE!

Over een tijdje is het zo ver: pensioen! Of je er nu naar uitziet of juist ertegenop, je voorbereiden op het pensioen kan helpen je pensioen betekenisvol in te richten. Ga mee met de Pensioen Aftrap Dagen en vind antwoord op vragen als: hoe kom ik los van mijn werk? Hoe vul ik mijn dagen in? Goed voorbereid is immers het halve werk!

19-21 september 2022

CURSUS

Tijdens deze driedaagse cursus bereid je je vanuit je christelijke identiteit voor op je pensioen. Je maakt je eigen planning met een goed onderbouwd financieel plan. Zo geef je concreet invulling aan deze nieuwe levensfase. Er is natuurlijk ook voldoende ruimte voor ontspanning, plezier en zingeving.

PRAKTISCHE INFORMATIE

Datum: maandag 19 tot en met woensdag 21 september 2022
Locatie: Landgoed Zonheuvel, Amersfoortseweg 98 in Doorn.
Cursusleiders: Jan van Harten en Hanneke van Harten
Meer informatie: www.cgmvm.nl/pensioenaftrapdagen
Contact: 038-4254379 of info@cgmvm.nl

DIRECT AANMELDEN?

cgmvm vakorganisatie

Petrus

live

in het land

Live genieten van de Petrus-band?

Bestel snel je tickets! Bekijk alle data en locaties op zingenindekerk.nl/petruslive

De oorlog voelbaar, de hulp hartverwarmend

Door de oorlog moesten miljoenen Oekraïners halsoverkop het oosten ontvluchten. Velen van hen vinden liefdevol onderdak in eigen land. In Lviv zetten kerken hun deuren open voor landgenoten in nood.

Hoewel het westen van Oekraïne buiten de frontlinie ligt, is de oorlog er overal voelbaar. Het luchtalarm in Lviv loeit soms meerdere keren per dag, het teken voor de inwoners om de dichtstbijzijnde schuilkelder op te zoeken.

Lviv is de afgelopen maanden overspoeld door vluchtelingen uit het oosten van Oekraïne. Het inwoneraantal van de stad is meer dan verdubbeld. Kerken en noodhulporganisaties doen hun uiterste best om hen allemaal op te vangen, onderdak te bieden en iedere dag van een maaltijd te voorzien.

De kerk biedt ook troost, nu er zoveel gemis en verdriet is. In de Petrus- en Pauluskerk is een speciale hoek ingericht met portretten van overleden plaatsgenoten. "Ik wil een trambaan bouwen naar de hemel, waar mijn vader is", schrijft een kind bij het portret van een omgekomen militair, zijn vader.

De kerk in Lviv geeft vluchtelingen dagelijks wat ze nodig hebben, zoals levensmiddelen om zelf te kunnen koken.

Oekraïners bidden samen in een schuilkelder in Lviv.

Overal in Lviv zamelen kerken hulpgoederen in voor mensen die niets meer hebben.

Help je mee?

Steun de hulpverlening van kerken in Oekraïne. Bijvoorbeeld door een bijdrage over te maken op rekeningnummer NL89 ABNA 0457 457 457 t.n.v. Kerk in Actie te Utrecht, o.v.v. 'noodhulp Oekraïne'.

» kerkinactie.nl/oekraine

Noodhulp door Oekraïense kerken

7 miljoen Oekraïners zijn in eigen land ontheemd geraakt.

Kerk in Actie heeft al 7 miljoen euro aan noodhulp verstrekt, er is nog veel meer nodig.

Vanuit Lviv coördineert UEP, partner van Kerk in Actie, 54 hulpcentra van kerken door het hele land.

Een voedselpakket voor 1 maand voor 2 personen kost 35 euro.

In een voedselpakket zitten onder andere macaroni, rijst, suiker, olie en sardines.

www.dewittenberg.nl
de Wittenberg
ontdekken | geloven | beleven

WITTENBERG-WEEKEND:
Ontdekken, praten
en stil worden

Adverteren in deze bladen?

Vraag naar de mogelijkheden:

e advies@theowijbenga.nl

m 0651426179

ma
tw
Media advies
Theo Wijbenga

Muziekagenda

September

10 september, 14.00 uur
Augustijnenkerk, Dordrecht
Gospelkoor Jesslyn o.l.v. Ilona van Grondelle.
» augustijnenkerk.nl/activiteiten/actueel

17 september t/m 15 oktober
Domkerk, Utrecht
Viering 50 jaar Domcantorij, met lezingen en bijzondere concerten op zaterdag, een feestelijke kerkdienst (18 september) en een symposium (9 oktober) over 'De toekomst van de kerkmuziek in een seculiere context'.
» domkerk.nl/nl/muziek

18 september, 15.00 uur
Protestantse Kerk, Zandvoort
Laureaten Prinses Christina Concours.
» classicconcerts.nl/jaaragenda

25 september, 17.00 uur
Zuiderkerk, Enkhuizen
Choral Evensong met de Martinus Cantorij o.l.v. Bas Halsema.
» pgenkhuisen.nl/agenda

Oktober

1 oktober, 20.00 uur
De Levensbron, Ridderkerk
Petrusoratorium 'Voorman aan de leiband', een gloednieuw oratorium ter gelegenheid van het emeritaat van ds. De Geus, muziek: Dirk Zwart.
» koorsalem.nl

2 oktober, 16.30 uur
Adriaanskerk, Dreischor
Evensong als afsluiting van het English Choral Evensong Weekend op 1 en 2 oktober.
» protestantsegemeente.dreischornoordgouwe.nl/agenda_pagina

Petrus in het land LIVE

In oktober en november toert de Petrus-band weer langs plaatselijke gemeenten om samen geliefde liederen te zingen die eerder te horen waren in het tv-programma 'Petrus in het land'.
» zingenindekerk.nl/petruslive

Het mooiste lied

'Troostend: gerechtigheid en vrede kussen elkaar'

Psalm 85, 'Gij waart goedgunstig voor uw land, o Heer', vindt Henk Gerling (72) uit Alphen aan den Rijn het mooiste lied. "Vooral het derde en vierde couplet. We zingen het met enige regelmaat in de kerk. Dan is de dienst voor mij al goed. De psalm geeft de verbondenheid weer met de wereldkerk door de eeuwen heen. Tijdloos en grenzeloos. En het is een visioen: goedertierenheid en trouw ontmoeten elkaar, gerechtigheid en vrede kussen elkaar. Troostende woorden die aangeven wat ons te wachten staat. Maar ook een opdracht, we moeten werken aan een samenleving waarin iedereen tot zijn recht komt, aan vrede tussen volken. Met de oorlog in Oekraïne is dit lied van extra betekenis.

Geen kerk zonder lied. Welk lied zingen mensen graag in de kerk?

Het is zo mooi dat het lied het heeft over 'hier en nu' én tegelijk een perspectief geeft voor na de dood. Ik hou van het leven, maar als de dood komt weet ik dat dit visioen me begeleidt. Deze psalm blijft me bij, ik kan erop terugvallen. Als ik het zing, komt er een vredig gevoel over me – het gevoel dat het allemaal goedkomt, vroeger of later."

Benieuwd welke kerkliederen favoriet zijn? De Protestantse Kerk vroeg kerkleden wat zij het liefst zingen of luisteren.

» petrus.protestantsekerk.nl/liederenonderzoek

Je komt als geroepen.

Ben jij goed in je vak en sta je open voor de visie van anderen? Kom dan eens praten bij de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland. Wij zijn een organisatie waar jouw talenten en persoonlijke kwaliteiten optimaal tot hun recht komen. Of dat nu is in Relatiebeheer, Finance, HR of Communicatie. Wil jij net als wij van betekenis zijn voor de kerk? Je komt als geroepen. Kijk voor meer informatie en vacatures op werkvoordekerk.nl

**Protestantse
Kerk**

Vindplaats van
geloof, hoop en liefde

Over een andere boeg

Gooi het net aan stuurboord uit, opperde Jezus toen zijn discipelen niets vingen (zie Joh. 21:6). Ook kerken kiezen soms een andere kant: ze veranderen, of vinden zichzelf opnieuw uit.

Een gezamenlijke openluchtdienst van de Klavertje4-gemeenten.

Hoe kerken buren worden

Wat doe je als het lastig wordt om ambtsdragers te vinden? Of als de buurgemeente wél jeugd in de kerk heeft en jij bijna niet meer? In de Achterhoek zochten vier kerken elkaar op. Wat heel klein begon in de coronatijd, blijkt nu een gouden greep.

‘Buurtmaken’ noemen ze het in de Achterhoek: elkaar opzoeken. Dat is precies wat de protestantse gemeenten van Silvolde, ‘s-Heerenberg-Zeddam, Etten-Terborg-Ulft en Gendringen-Bontebrug doen. Het zijn nog steeds zelfstandige gemeenten, met elk een eigen predikant. Maar onder de naam Klavertje4 doen ze héél veel samen.

Dat begon aan het begin van de coronatijd, vertelt ds. Theo Menting, predikant in Gendringen-Bontebrug: “Toen begonnen we op de woensdagavonden met het luiden van de kerkklokken. We noemden dat ‘de klokken van hoop en troost’. Al snel ontstond het idee om aansluitend een avondgebed te houden. Uiteraard online,

toen. Die avondgebeden doen we nog steeds, nu live in een van de vier kerken, verzorgd door de predikanten en anderen. Ze verbinden ons als gemeenten en laten iets zien van de biddende kerk, van het gebed dat altijd doorgaat.”

Glossy

Het avondgebed op de woensdagavond is maar een van de vele gezamenlijke activiteiten die inmiddels zijn georganiseerd door de vier gemeenten. Ds. Menting somt op: “Een online talkshow waarin mensen uit de verschillende gemeenten aan het woord komen. Een glossy, *Klavier*. Startzondag met een kerkentocht langs alle vier gemeenten. Een kidsmiddag op een boerderij, waarbij de boer de kinderen rondleidde over zijn erf, met na afloop een barbecue. Filmpjes voor kinderen tijdens de 40dagentijd. Gezamenlijke diensten in de Stille Week en met Pasen, en een paaswandeltocht in de paasnacht. Met Pinksteren een openluchtdienst met een koffie- en taartenbuffet. En er wordt al druk nagedacht over het najaar.”

Oog op de toekomst

Wat is het doel van dit ‘buurtmaken’? Is het alleen maar gezellig en inspirerend, of is er meer? “Er zit natuurlijk meer achter”, zegt ds. Menting. “We doen dit ook met het oog op de toekomst. Alles

is erop gericht dat de vier gemeenten zo lang mogelijk zelfstandig blijven, dat willen we allemaal. Het woord fuseren nemen we niet in de mond. Maar je moet realistisch zijn: er kan een tijd komen dat samenwerking noodzaak wordt. Dan is het fijn als je elkaar al goed kent, namen en gezichten weet, en niet meer hoeft te onderzoeken of samenwerken lukt. Ik moet vaak denken aan een lied van Huub Oosterhuis: ‘Wij zijn in bekenden veranderd’. Dat is wat hier is gebeurd. Achterhoekers willen nog weleens ‘de kat uut de boom kicken’, maar daar merk ik niet zoveel van. Iedereen doet mee, al is de een natuurlijk actiever dan de ander.”

Jeugdwerk

Inmiddels wordt er door de vier gemeenten ook gekeken naar wat meer formele vormen van samenwerking. “De ouderlingen, diakenen en kerkrentmeesters zijn bij elkaar geweest om te kijken wat ze voor elkaar kunnen betekenen. In alle gemeenten wordt het lastiger om ambtsdragers te vinden, dan kan het helpen om de krachten te bundelen. Dat geldt ook voor de jeugdwerkers, zij hebben intensief contact. In de ene gemeente zit bijna geen jeugd meer, terwijl het jeugdwerk in de andere gemeente nog goed loopt. Dan is het fijn om samen te

werken. Een gezamenlijk kerkelijk bureau zie ik er ook wel komen.”

Voor ds. Menting is het helder: Klavertje4 is een inspirerend voorbeeld voor de rest van Nederland, zeker met het oog op de toekomst: “Blijf niet op je eilandje zitten, maar zoek elkaar op. Niets moet, alles mag. Maak het niet te ingewikkeld: bel de predikant of kerkenraad van je buurgemeente gewoon op en stel voor om samen koffie te drinken en hardop te dromen over wat je als gemeenten gezamenlijk kunt doen.”

*‘Blijf niet op je
eilandje zitten,
maar zoek elkaar op’*

kerk in actie **Huis-aan-huiscollecte**
21 t/m 26 november 2022

Collectedoel:
vluchtelingen-
kinderen in
Griekenland

Doe jij ook mee? Meld je aan via kerkinactie.nl/huisaanhuiscollecte

 Protestantse
Kerk

Kom naar de Kerk in Actiedag!

VOORHEEN LDD

THEMA AAN TAFEL! ONTVANGEN & DELEN

Loop jij warm voor diaconaat? Voel je je geroepen om mensen nieuw perspectief te bieden? Wil je graag geïnspireerd worden, praktische tips krijgen en mensen ontmoeten die ook geloven in delen? Kom dan naar een van de 3 regionale Kerk in Actiedagen!

We zien je graag op:

- 1 oktober in Waalwijk
- 15 oktober in Heerenveen
- 19 november in Gouda

We organiseren de Kerk in Actiedagen regionaal zodat iedereen in de gelegenheid is om te komen. Je kunt de voor jou meest geschikte locatie kiezen.

MEER INFO OVER HET PROGRAMMA EN AANMELDEN: [KERKINACTIE.NL/KERKINACTIEDAG](https://kerkinactie.nl/kerkinactiedag)

kerk in actie

kerk in actie

De spotlights op Qatar

HET IS NIET ENKEL GOLD WAT ER BLINKT

Arbeidsmigranten in de Golf	Jenardhan, Ratna, Golosu, Dharma	Syrië
UITPUTTING EN ARMOEDE 68	HET LEVEN VAN EEN ARBEIDSMIGRANT 72	DE KERK ALS PLEK VAN HOOP EN HERSTEL 78

kerk in actie

Dichtbij en ver weg: samen zijn wij de Kerk in Actie. Geïnspireerd door Jezus Christus willen wij delen wat ons gegeven is. Om mensen hoop te bieden en tot hun recht te laten komen – in Nederland en wereldwijd.

Lange dagen en nauwelijks rechten voor arbeidsmigranten

Het goud blinkt niet voor iedereen in de Golfstaten

Door het wereldkampioenschap voetbal in Qatar ligt de Golfregio onder een vergrootglas. Voor miljoenen arbeidsmigranten in de steenrijke oliestaatjes is glamour en luxe niet weggelegd. Zij kunnen het hoofd nauwelijks boven water houden.

Bij aankomst op een vliegveld in de regio zie je ze gelijk: arbeidsmigranten uit Azië en Afrika. Als bagagekruiers, schoonmakers en taxichauffeurs. Ze zijn niet meer weg te denken in de Golfregio. Vooral in de laagbetaalde sectoren doen zij het werk. Het gaat om grote aantallen: in Bahrein komt de helft van de bevolking van elders, in Koeweit zestig procent, in de Arabische Emiraten zelfs vijftig procent. In totaal wonen er 15 miljoen arbeidsmigranten in de Golf, op een bevolking van 50 miljoen.

Ongeschoold werk

De Golfstaten hebben zich in de afgelopen decennia enorm ontwikkeld. Zestig jaar geleden trof je er slechts een grote zandbak, nu verrijzen er steden, gigantische wolkenkrabbers en megalomane winkelcentra. “Dat was niet mogelijk geweest zonder de enorme inzet van arbeidsmigranten”, vertelt Wilma Wolswinkel, relatiebeheerder Midden-Oosten bij Kerk in Actie. “Ze werken in de bouw en de huishouding, op boerderijen, in hotels, winkels, als taxichauffeur, noem maar op.” De meeste arbeidsmigranten zijn laagopgeleid. “In hun eigen land is te weinig werk voor laag- of ongeschoolde mensen. En in de Golfstaten kun je meer

verdienen dan in India of Bangladesh. De migranten worden aangetrokken door advertenties van bedrijven die gouden bergen beloven, maar de realiteit is anders. Vaak moeten ze zich in de schulden steken bij hun toekomstige werkgever of tussenpersonen om überhaupt naar de regio te kunnen komen.”

‘Ze willen hun kinderen de kans geven zich verder te ontwikkelen’

Er zijn ook hoogopgeleide migranten die hun geluk in de Golf zoeken, zoals IT-specialisten of verpleegkundigen. Zij worden geen arbeidsmigrant genoemd, maar ‘expat’.

Keerzijde

Arbeidsmigranten komen

vaak naar de regio met het idee om snel en veel geld te verdienen: voor de opleiding van hun kinderen, en om hun familie thuis te onderhouden. “Zij willen hun kinderen de kans geven zich verder te ontwikkelen, een mogelijkheid die ze zelf nooit hebben gehad”, zegt Wilma. “Tussenpersonen schetsen een positief beeld van leven en werken in de Golfstaten. De keerzijde wordt niet benoemd. Doordat arbeidsmigranten vaak laag- of ongeletterd zijn, kennen ze hun rechten niet en lopen ze grote kans op uitbuiting.”

De International Labour Organization (ILO) – onderdeel van de VN – houdt de arbeidsomstandigheden van deze migranten nauwlettend in de gaten. Ze sluit bindende internationale verdragen op het gebied van arbeid. “In de Golfregio zijn arbeidsrechten niet goed vastgelegd”, vertelt Ryszard Cholewinski, migratiespecialist bij de ILO. >

'Sociale zekerheid ontbreekt en arbeiders hebben nauwelijks rechten'

“Er zijn wel wetten, maar er is geen toezicht op naleving. Sociale zekerheid ontbreekt en arbeiders hebben nauwelijks rechten.”

Geen uitweg

De arbeidsmigranten maken lange werkdagen, krijgen weinig betaald en worden vaak uitgebuit. Soms worden zelfs hun paspoorten ingenomen, zodat ze het land niet uit kunnen. Zomaar weggaan bij je werkgever is er niet bij, je riskeert arrestatie en zelfs gevangenisstraf. Mannen werken in de bouw, vrouwen doen schoonmaak- of huishoudelijk werk. Vooral zij zijn kwetsbaar: ze mogen vaak het huis niet uit, hebben nauwelijks vrije tijd en worden soms gedwongen tot seks. Ryszard: “Je bent afhankelijk van je werkgever.

Regelgeving is er niet omdat huishoudelijk werk nog niet wordt erkend als officieel werk.” Arbeidsmigranten in laaggeschoolde banen verdienen maar 200 dollar per maand. “Maar dat is nog altijd meer dan je in eigen land verdient. Onderwijzeressen uit Oeganda bijvoorbeeld komen naar de Golf om laaggeschoold werk te doen voor een hoger loon.”

Labour camps

Het zelfmoordcijfer onder arbeidsmigranten is hoog. Veel arbeiders zoeken hun heil in alcohol, gokken en prostituees, andere vinden juist de weg naar de kerk. Wilma Wolswinkel: “Daar vinden ze een plek van ontmoeting en vriendschap. Ze ontdekken dat er een God is die van hen houdt en voor

hen zorgt. Verhalen uit de Bijbel geven kracht om het leven vol te houden.” De meeste arbeidsmigranten wonen in *labour camps*: grote wooncomplexen in achterbuurten, die vaak bij een bedrijf horen. Mannen en vrouwen wonen er gescheiden van elkaar. Twee jaar geleden bezocht Wilma in Bahrein zo'n *labour camp* voor vrouwen. “Ze wonen er met z'n zessen op een kleine kamer. De vrouwen spannen vaak een doek voor hun stapelbed voor een beetje privacy. Verder heb je nog een kleine kast of koffer voor je bezittingen, dat is alles.”

Spotlights

Het wereldkampioenschap voetbal in Qatar zet de Golfregio nu in de spotlights. “De situatie van arbeidsmigranten wordt echt onder de loep genomen in de media”, zegt Cholewinski. “Nu ook regeringen dit op de agenda zetten, hopen we op verbetering van arbeidsomstandigheden.” Hij wil nog wel benoemen dat een deel van de arbeidsmigranten ook positieve ervaringen heeft. “Niet iedereen belandt bij een slechte werkgever. Veel arbeiders hebben het hier goed. Door jouw salaris heeft je familie te eten en kunnen je kinderen naar school. En je krijgt een enorm netwerk van mensen over de hele wereld.”

Vanuit de Golf gaat de Bijbel de wereld over

Het Bijbelgenootschap in de Golf helpt arbeidsmigranten aan een bijbel in hun eigen taal. Het goede nieuws geeft hoop in zware omstandigheden.

Het aantal christenen in de Golfstaten wordt geschat op 5 miljoen, tien procent van de bevolking. Daarmee is dit na Libanon en Egypte de grootste christelijke gemeenschap in het Midden-Oosten. Door de toestroom van arbeidsmigranten uit met name Afrika en Azië blijft de kerk groeien. In de Golfstaten wonen en werken meer dan honderd verschillende nationaliteiten.

Bron van hoop

Met hulp van Kerk in Actie werkt het Bijbelgenootschap in de Golf met duizenden lokale kerken samen, in landen als Koeweit, Bahrein, Qatar en de Verenigde Arabische Emiraten. Het genootschap voorziet hen van bijbels in de migrantentalen of audioplays met bijbelverhalen in gesproken taal. Daarnaast krijgen voorgangers – vaak zelf ook arbeidsmigrant – training in storytelling. Met deze interactieve

methode vertellen ze het bijbelverhaal op een eenvoudige manier, ondersteund met gebaren. De arbeidsmigranten gaan daarna met elkaar in gesprek over het verhaal. Ze putten er kracht en hoop uit, de verhalen helpen hen om vol te houden. Ze delen de verhalen ook met hun familie, bijvoorbeeld via WhatsApp.

De hele wereld over

“Je kunt gerust zeggen dat de hele wereld hier is vertegenwoordigd”, zegt directeur Hrayr Jebejian. “Het mooie is: er komen telkens weer nieuwe mensen die je Gods goede nieuws kunt brengen. Ze horen de Bijbel in hun eigen taal en nemen de verhalen mee naar hun thuisland. Elk zaadje van het evangelie dat je hier plant, werkt door – de hele wereld over.”

» kerkinactie.nl/bijbelingolfstaten

Cijfers

In 2021 heeft Kerk in Actie voor 50.000 euro bijgedragen aan het storytelling-programma van het Bijbelgenootschap in de Golf. Ook in 2022 wordt dit bedrag overgemaakt.

In 2021:

- kregen **240** voorgangers in de Verenigde Arabische Emiraten en **80** voorgangers in Koeweit een training in storytelling en volgden ze verdiepende workshops.
- leerden **1800** arbeidsmigranten in de Verenigde Arabische Emiraten en **820** arbeidsmigranten in Koeweit van hun voorgangers hoe zij zelf een bijbelverhaal kunnen delen via storytelling.
- hoorden **4500** ongeletterde arbeidsmigranten in de Verenigde Arabische Emiraten en **1880** arbeidsmigranten in Koeweit een bijbelverhaal in hun lokale kerk via storytelling.

Moelijkheden te over,
maar geloof geeft kracht

Janardhan Thitla
(48) is op zoek naar
werk in Dubai. Zijn
vrouw en kinderen
(22, 20 en 18) wonen
in India.

Om zijn gezin in India te onderhouden, vertrok Janardhan Thitla naar Dubai om te werken. Maar door de coronacrisis kwam hij op straat te staan. De voorganger van een lokale kerk biedt hem onderdak.

“Dertien jaar werkte ik als bagagekruier op het internationale vliegveld van Dubai. Ik verdiende niet veel, maar het was genoeg om mijn vrouw en drie zoons in India te onderhouden. Zo ver van huis zijn is moeilijk, maar ik leerde hier nieuwe mensen kennen via de kerk.”

“De coronacrisis veranderde alles. Plotseling kwamen er geen reizigers meer naar de Emiraten en stond ik op straat. Ik mocht niet langer in Dubai blijven en keerde ontgoocheld terug naar huis. Al snel wisten we dat dit niet de oplossing was. Ik kon geen werk vinden en door de almaar stijgende prijzen werd het leven steeds duurder. Er zat niets anders op dan opnieuw proberen een baantje te vinden in de Golfstaten.”

“Mijn tijdelijke visum geeft me drie maanden de tijd om een andere baan te vinden. Ik wil alles aanpakken, maar ik ben niet de enige die werk zoekt. Ook mijn leeftijd gaat me parten spelen. Omdat ik bij mijn voorganger thuis mag logeren, red ik het. Maar vooral omdat ik weet dat God bij me is, wat er ook gebeurt.”

*‘Ik red het
vooral omdat
ik weet
dat God bij
me is, altijd’*

Rajaratnam Bellapu (44) werkte jaren
als metselaar in de Golf, maar is
nu voorganger. Zijn vrouw, zoon
en dochter wonen nog in India.

Een paar jaar hard werken, veel geld verdienen en dan terug naar huis. Dat had Rajaratnam Bellapu voor ogen toen hij uit India naar Dubai vertrok. Vijftien jaar later werkt hij niet meer in de bouw, maar is hij voorganger van een bloeiende kerk.

“In 2007 ging ik in Dubai als metselaar aan het werk bij de bouw van woontorens. Ik werkte zes dagen in de week, wel 12 tot 14 uur per dag. Het was zwaar, vooral in de extreem hete zomers hier. Later werd ik onderhoudsmonteur bij een grote hotelketen. Dat was veel beter vol te houden.”

“Omdat ik hier nieuwe mensen wilde leren kennen, ging ik met een vriend mee naar een gebedsbijeenkomst. Het raakte me, ik verdiepte me in de Bijbel en werd christen. Inmiddels ben

ik voorganger van een lokale gemeente van arbeidsmigranten. Ik leid de wekelijkse kerkdiensten en doe bijbelstudies in *labour camps*. Mijn salaris wordt bij elkaar gebracht door de kerkleden. Het is niet veel, maar genoeg voor mij en mijn gezin in India.”

“Mijn vrouw en kinderen zie ik om de twee jaar. Ik mis ze enorm, maar via Skype houden we contact. Het leven hier brengt me ook veel. Ik kwam om snel geld te verdienen, maar God gaf me Zijn goede nieuws. Een rijkdom die ik nog niet kan bevatten.”

*‘Ik kwam om snel geld te verdienen,
maar God gaf me Zijn goede nieuws’*

In zijn thuisland kon hij de eindjes niet aan elkaar knopen. Voor een betere toekomst voor zijn familie kwam Dharma Raju naar Bahrein, waar hij lange dagen maakt als schilder.

“Na het overlijden van mijn ouders kwam de zorg voor mijn twee zussen en broer op mijn schouders terecht. Dat gaf me veel financiële stress, want mijn familie én mijn eigen gezin onderhouden lukte niet. Van een vriend hoorde ik dat je in Bahrein snel veel geld kon verdienen, dus vertrok ik naar de Golf om er te gaan werken als schilder.”

“Zes lange dagen per week werk ik bij een verfspuiterij, in de brandende zon. Het is niet makkelijk, maar ik kan tenminste mijn gezin onderhouden. Via mijn bedrijf heb ik woonruimte. Ik heb een klein kamertje in hun *labour camp*, dat ik deel met vier andere mannen.”

“Ik mis mijn vrouw, zoon en dochter in India enorm. Ze zijn geen moment uit mijn gedachten. Inmiddels ben ik zelfs opa van

‘Nu kan ik mijn gezin tenminste onderhouden’

een kleinzoon. Mijn zoon van 28 kan in India helaas ook geen werk vinden. Nu probeer ik hier in Bahrein een baantje voor hem te regelen. Ik hoop dat het lukt, want ik wil zo graag dat hij ook een goede toekomst krijgt. Daar bid ik dagelijks voor. Ik wacht af wat God voor ons in petto heeft.”

Dharma Raju (50)
komt uit de Indiase
deelstaat Andhra Pradesh.
Als familiehoofd voelde
hij zich verantwoordelijk
voor zijn broer en zussen,
maar hij moest ook zijn
eigen gezin onderhouden.
Hij werkt al vijftien
jaar in Bahrein.

In korte tijd veel geld verdienen en dan terug naar India om zijn eigen bedrijfje te starten. Met deze droom kwam Golosu Pabmarjo acht jaar geleden naar Bahrein. De realiteit was anders. Hij maakt er nog steeds lange dagen, ver weg van huis.

“Mijn ouders hadden het niet breed in India. Als jongste van hun vijf kinderen wilde ik niet dat ze ook nog mijn opleiding moesten betalen. Daarom nam ik een baantje in de landbouw om hen te ondersteunen. Na een paar jaar hoorde ik dat je in de Golfstaten veel meer kon verdienen. Een vriend regelde een werkvisum voor me in Bahrein, waar ik aan de slag ging als schoonmaker.”

“Omdat ik niet direct vrienden had, voelde ik me hier in het begin erg eenzaam. Bovendien viel het werk tegen, het was zwaar en ik verdiende maar weinig. Inmiddels ben ik chauffeur op een pick-uptruck bij een bouwbedrijf.”

“Met veel andere arbeidsmigranten woon ik in een *labour camp*. Ik deel mijn kamer met acht anderen. Privacy heb ik niet, er is nauwelijks gelegenheid om rustig met mijn vrouw in India te bellen. Dat is belangrijk voor me, want ik mis haar enorm en wil ook mijn babydochter graag zien. Mijn geloof houdt me op de been, met God kan ik alle moeilijkheden aan.” 🙏

Golosu Pabmarjo (30) komt uit India en woonde dicht in de buurt van de miljoenenstad Hyderabad. Zijn vrouw en dochter van 7 maanden wonen daar nog, hij is chauffeur bij een bouwbedrijf in Bahrein.

‘Ik mis mijn vrouw en dochttertje enorm, maar mijn geloof houdt me op de been’

'De Bijbel geeft altijd hoop en brengt mensen in beweging – God is zo trouw'

Babu Ganta, Verenigde Arabische Emiraten

Onder de miljoenen arbeidsmigranten uit Azië en Afrika bevinden zich veel christenen. Zij willen meer leren over de Bijbel, maar kunnen vaak niet of nauwelijks lezen. Het Bijbelgenootschap in de Golf voorziet lokale migrantenkerken van bijbels en studiematerialen in hun eigen taal en traint voorgangers in storytelling. Via deze interactieve bijbelvertelmethode kunnen zij de bijbelverhalen op zo'n manier doorvertellen dat arbeidsmigranten zich volledig kunnen inleven in het verhaal en er lessen voor hun eigen leven uit kunnen halen. "De Bijbel geeft altijd hoop en brengt mensen in beweging – God is zo trouw", zegt voorganger Babu Ganta, die namens het Bijbelgenootschap jaarlijks honderden voorgangers in de hele Golfregio traint in storytelling.

Op pagina 71 lees je hoe Kerk in Actie het werk van het Bijbelgenootschap in de Golf ondersteunt. Maak een gift over op NL 89 ABNA 0457 457 457 o.v.v. 'Bijbelverhalen Golfstaten'. Voor 10 euro geef je twee studieboeken over de storytellingmethode. Hartelijk dank!

» kerkinactie.nl/bijbelingolfstaten

Babu Ganta

Syrië

Aleppo

Homs

Damascus

Een herstelde kerk brengt mensen weer bij elkaar

Elke restauratie van een vernielde kerk in Syrië geeft kerkgangers nieuwe hoop – en niet alleen hun. De kerk zorgt ook dat groepen die elkaar bevechten weer dichterbij elkaar komen.

Het Herstelfonds van Kerk in Actie geeft Syrische christenen een flinke morele en geestelijke steun in de rug.

De dramatische situatie in Syrië heeft grote gevolgen voor de inwoners. “De Syrische pond heeft maar liefst 98 procent van zijn waarde verloren. Van de meeste mensen is hun spaargeld – en dus hun pensioen – in rook opgegaan”, vertelt Dick Loendersloot, noodhulp-specialist bij Kerk in Actie. “Ze kunnen al nauwelijks rondkomen, en de stijgende prijzen voor voedsel en energie maken dat alleen maar erger.” Meer dan 13 miljoen Syriërs zijn inmiddels afhankelijk van humanitaire hulp, 90 procent van de bevolking leeft onder de armoedegrens.

Herstelfonds

Door de internationale sancties kun je in Syrië nauwelijks aan eerste levensbehoeften komen. Het herstel van kerkgebouwen geeft perspectief. Dick Loendersloot: “Als de kerk er weer is, kan zij haar onmisbare taak in de samenleving weer oppakken: hulp bieden aan mensen die getroffen zijn door geweld, crisis en

Aan de kerk van diaken Milad Simo in Aleppo wordt hard gewerkt.

Steun het Herstelfonds!

Door te geven voor het Herstelfonds, draag je bij aan de wederopbouw van kerken en andere gebouwen in Syrië.

» kerkinactie.nl/syrie

oorlog, ongeacht hun afkomst of geloof.” Dat is precies de reden waarom Kerk in Actie drie jaar geleden het Herstelfonds voor Syrische kerken oprichtte, samen met de Middle East Council of Churches (MECC). Op de lijst van het fonds staan ongeveer 45 van de ruim 75 verwoeste kerkgebouwen, maar ook gemeenschapscentra en bejaardenhuizen. Er is veel geld nodig om deze weer op te bouwen.

Opbloeien

Minstens 30 procent van het herstel van een gebouw wordt betaald door de eigenaar: de landelijke kerk en/of de plaatselijke kerkelijke gemeente. Het Herstelfonds neemt de rest van de kosten voor zijn rekening, tot een maximum van 70.000 dollar.

Hoewel het herstel vordert, verlopen de bouwwerkzaamheden langzamer dan gehoopt. Dit komt door de economische situatie als gevolg van de oorlog en de westerse sancties. Bouwmaterialen zijn duur en schaars. “Bouwbedrijven vragen meer geld dan begroot, er gaat veel tijd zitten in onderhandelingen”, zegt

Loendersloot. “Het hele herstelproces vraagt om een enorme flexibiliteit en veel geduld.”

Diaken Milad Simo (61) van de Presbyteriaanse Kerk in Aleppo kan niet wachten tot zijn kerk weer is hersteld. Zijn kerkgebouw werd volledig verwoest na een bomaanslag en moet weer van de grond af worden opgebouwd. “Ondanks alle tegenslagen zijn we vastbesloten dat dit de plek blijft waar we God aanbidden. Hier liggen onze wortels, deze plek is zo waardevol voor ons. Daarom hebben wij ons kerkgebouw aangemeld bij het Herstelfonds. Met hulp van Kerk in Actie wordt onze kerk in oude glorie hersteld. Als de kerk er weer is, kan onze gemeente weer opbloeien. Ik kijk reikhalzend uit naar de dag dat de deuren weer openen.”

Bemiddelaar

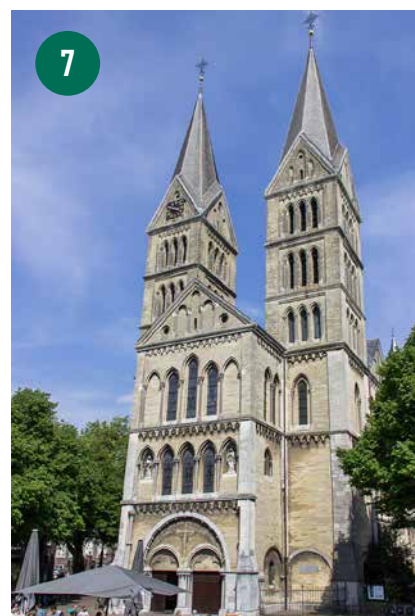
Het voortbestaan van de kerk is niet alleen van belang voor de plaatselijke gemeente. De kerk is ook van cruciaal belang voor de stabiliteit in het land. Ze speelt namelijk een belangrijke rol bij het herstel van de sociale cohesie tussen de verschillende groepen. Juist doordat christenen in Syrië een minderheid vormen, hebben ze het vertrouwen van andere groepen, zoals sjiïeten, soennieten, Koerden en Turkmensen. Ze vormen zelf numeriek namelijk geen ‘macht’. Christenen spelen daarom vaak een rol als bemiddelaar en vertrouwenspersoon tussen de elkaar bestrijdende partijen, zowel in de politiek, de handel, het bankwezen en de overheid (bijvoorbeeld de administratie) als bij sociale conflicten.

Diaken Milad is dankbaar voor de financiële hulp van Nederlandse kerken bij het herstelwerk. “Jullie laten ons zien dat we één zijn in Christus. De steun die we van jullie krijgen, is voor ons van onschatbare waarde. Hartelijk dank voor alles wat jullie nog steeds doen voor ons!”

*‘Hier liggen onze wortels,
deze plek is waardevol voor ons’*

Eten en drinken

Voor bezoekers van kerken staat altijd ergens wel een tafel (of kastje) klaar. Om de dorst te lessen, voor een gesprek of om te delen van overvloed.

1

Domkerk – Utrecht

Zeven dagen per week kun je dit middeleeuwse monument bezoeken, om een kaars te branden of je rond te laten leiden. Elke zaterdagmiddag is er een concert. Heb je de 'citykerk' helemaal in je opgenomen, dan kun je uitrusten in het DomCafé, met prachtig uitzicht op de pandhof.

» domkerk.nl

2

Broeker Kerk – Broek in Waterland

Onder de rook van Amsterdam vind je een dorpje met een beschermd gezicht: Broek in Waterland. Een zeer geschikte omgeving voor een fietstochtje. Tijd voor pauze? Bezoek dan de Broeker Kerk, een monument met middeleeuwse wortels. Tot en met september staat hier dagelijks de koffie klaar.

» broekerkerk.nl

3

Grote Kerk – Dordrecht

Met uitzicht op de tuin van de Grote Kerk in het historische Dordrecht zit je goed bij de Schenkerij. Als de kerk open is voor bezoek, kun je er terecht voor een bakje koffie mét de beroemde Dordtse 'Schapekop'. Fijn om even bij te tanken na het beklimmen van de 275 treden van de toren.

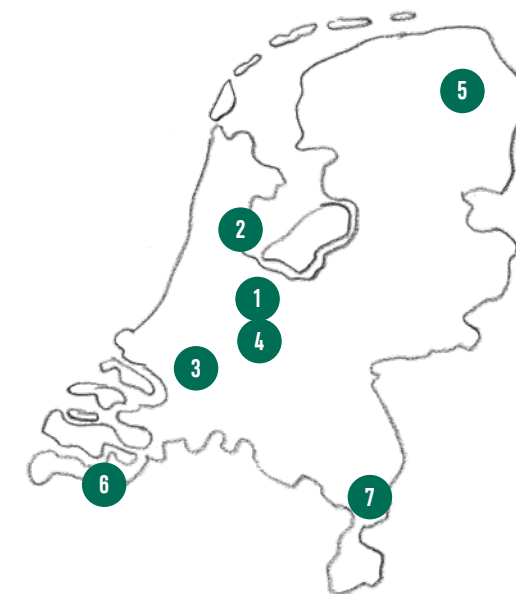
» grotekerk-dordrecht.nl

4

Rumpts Kerkje – Rumpt

Het is een droom, dit monumentale kerkje dat dienstdoet als intieme trouw-, rouw- en concertlocatie mét theetuin. Na een wandeling langs de Linge is het hier goed toeven. Je kunt er ook het 19e-eeuwse orgel in volle glorie beleven. De theetuin is alleen met mooi weer geopend.

» rumptskerkje.nl

5

Martinikerk – Groningen

Bezoek je Groningen, dan bezoek je de Martinikerk en haar toren. Verwonder je stil terwijl je door de kruisbasiliek dwaalt, of laat je rondleiden door de middeleeuwse gewelven. Na afloop kun je al die pracht laten bezinken op het terras van de Kostery, aan de voet van de kerk.

» martinikerk.nl

6

Little Free Pantry – Axel

In het Zeeuwse Axel hangt hij aan de protestantse kerk: de little free pantry ('kleine gratis voorraadkast'). Geef en neem, gratis en voor niets. Vooral voor mensen die weinig hebben, maar de kastjes zijn toegankelijk voor iedereen. Je vindt ze ook in bijvoorbeeld Zoetermeer en Westervoort.

» facebook.com/LittleFreePantryAxel

7

Munsterkerk – Roermond

Aan kerkhistorische parels geen gebrek in het eeuwenoude Roermond. Neem bijvoorbeeld de unieke 13e-eeuwse Munsterkerk in laatromaanse stijl. Voor een versnapering kun je terecht op de terrasjes aan het Munsterplein – zoals het Munstercafé, met uiteraard prachtig uitzicht op de kerk.

» roermondparochiecluster.nl/parochies/munsterkerk/

#KERK

Dit schreven of vertelden lezers over de kerk (en over *Petrus*). Ook reageren? Mail naar petrus@protestantsekerk.nl

Goede #Zondag gewenst! Het magazine #Petrus van @PKNnl biedt weer genoeg gevarieerde leesstof over geloof, hoop en liefde. Heer, ontferm U over deze gebroken wereld!

— @EikoSmid op Twitter

Beste *Petrus*. Ik bezocht uw website en las: Wek mijn zachtheid weer. Geef mij terug de ogen van een kind. Dat ik zie wat is. En mij toevertrouw. En het licht niet haat. De opmaak kan ietsiepietsie beter. Kijk er eens naar. Groet, P.

— Paul van der Steen, via e-mail, over lied 925 op petrus.protestantsekerk.nl/liederen

Beste mensen,
Een prachtig blad. Leest prettig, ziet er mooi uit en nog gratis ook. Ga zo door.

— Elly Molenaar, via e-mail

In de kerk: 'moment met kinderen'.
Dominee: 'Ik ga op vakantie en ik neem mee ...'
Kind 1: 'M'n badpak!'
Ds.: 'Tuurlijk!'
K 2: 'Een boek!'
Ds.: 'Goed zo!'
K 3: 'De hamster!' Kerk lacht hard.
De lieve Ds. knikt begripvol: 'Mooi. Want hamsters willen ook weleens naar Frankrijk.'

— @margrietzuid op Twitter

Een predikant uit een bevriende kerk en ik doen zondag aan 'kaneelruil'.
#autocorrect

— @decavelfilip op Twitter

Vandaag een fijne zondag gehad met goede diensten en als afsluiter een zangavond in de kerk. Het geeft mij weer moed en energie. Ik wens iedereen een goede week!
#dankbaar #zondag #kerk

— @mandy_rnd op Twitter

Op pagina 52 lees je de verhalen van mensen die zélf antependia maakten voor hun gemeente. Meer weten over geschiedenis, gebruiken, woorden en symbolen van de Protestantse Kerk?

» petrus.protestantsekerk.nl/protestants

Protestantse
Kerk

Colofon

Petrus is het gratis kwartaalblad van de Protestantse Kerk in Nederland. In het magazine lees je persoonlijke en inspirerende verhalen over geloof, hoop en liefde, over hoe samen kerk-zijn troost, steun en zin geeft.

Redactie

Marusja Aangeenbrug (hoofdredacteur), Bas Popkema (eindredacteur), Janet van Dijk, Jedidja Harthoorn, Mathilde Schouwstra

Aan dit nummer werkten verder mee:

Maarten Boersema, Sjaak Boot, Annelies Buit, Nienke van Denderen, Stephan Egbers, Gerritjan Huinink, Jaco Klamer, Keren de Krijger, Carla Manten, Marjan van der Meer, Roel Ottow, Elze Riemer, Xander de Rooij, Esther van Schie, Anne-Mareike Schol-Wetter, Joyce Schoon, Rebecca Schoon, Auke Schouwstra, Jaap Schuurman, Roelien Smit, Niek Stam, Tineke van der Stok, Marian Timmermans, Jan Verhage, Marieke Viergever, Paul Visser, Rob Visser, Leonard Walpot, Riejan de Winter, Janneke de With

🌐 petrus.protestantsekerk.nl
f @PetrusProtestantseKerk
☎ (030) 880 18 80
✉ abonnement@petrusmagazine.nl voor een gratis abonnement of adreswijziging,
petrus@protestantsekerk.nl voor opmerkingen.

Aanmelden nieuwsbrief: petrus.protestantsekerk.nl/nieuwsbrief. Het magazine verschijnt dit jaar nog in november.

Giften voor het magazine *Petrus* zijn van harte welkom op het rekeningnummer van de Protestantse Kerk, NL10 ABNA 0444444777 o.v.v. 'Gift *Petrus*'.

Extra exemplaren bestellen?

Bestel via protestantsekerk.nl/webwinkel met de bijpassende productcode: CO22-7100 (*Petrus* 17), CO22-7102 (*Petrus* 18), CO22-7104 (*Petrus* 19), CO22-7106 (*Petrus* 20).

Vormgeving

Redmatters 🐼 redmatters.com

Advertenties

Theo Wijbenga, advies@theowijbenga.nl
☎ 06 - 51 42 61 79

Druk

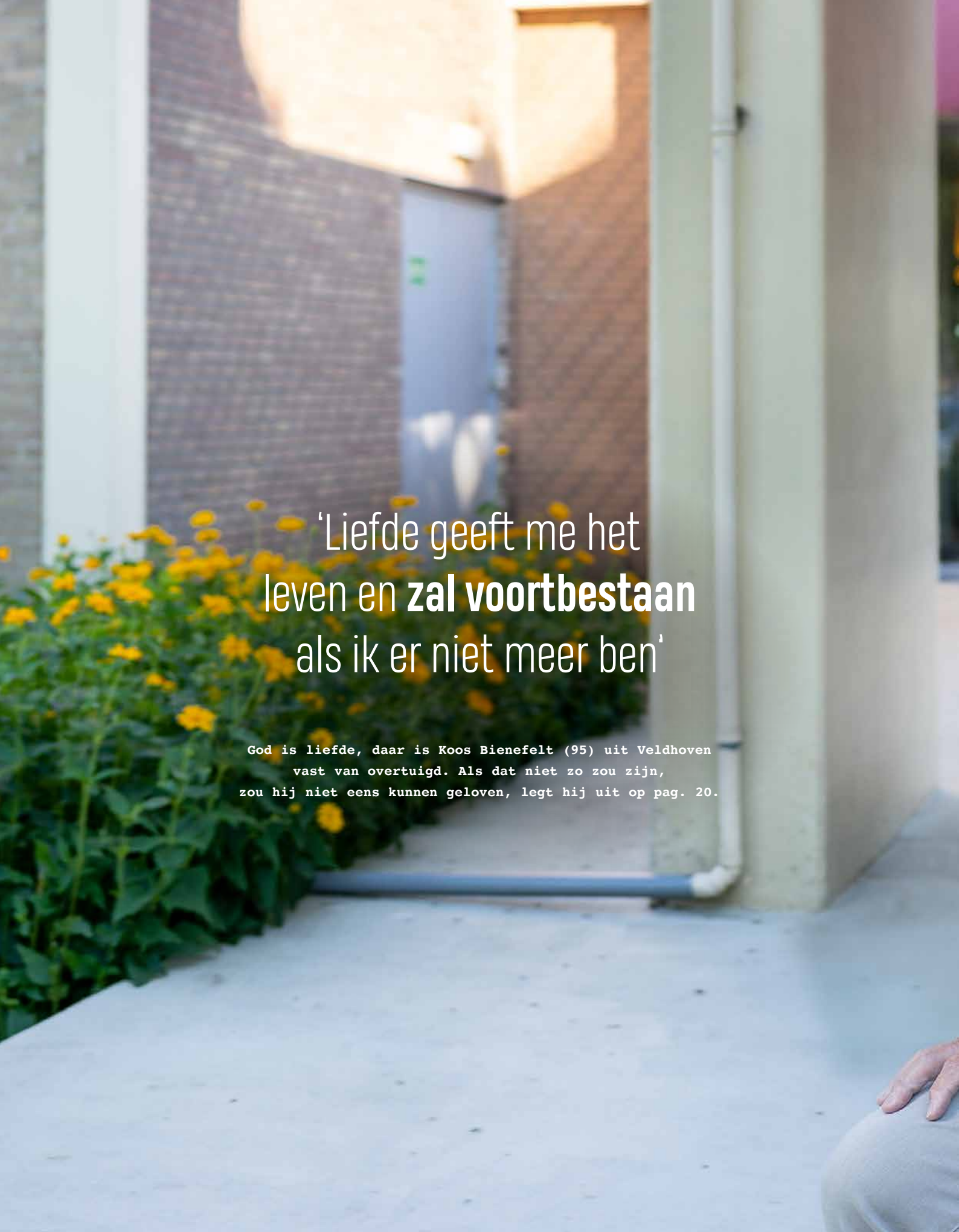
Habo DaCosta, Vianen

Leesbeperking

Voor mensen met een leesbeperking is *Petrus* ook gratis verkrijgbaar in braille, grootletter, digitale en gesproken vorm. Informeer bij de CBB: tel. 0341 - 56 54 77, e-mail klantenservice@cbb.nl.

'Liefde geeft me het
leven en **zal voortbestaan**
als ik er niet meer ben'

God is liefde, daar is Koos Bienefelt (95) uit Veldhoven
vast van overtuigd. Als dat niet zo zou zijn,
zou hij niet eens kunnen geloven, legt hij uit op pag. 20.